
MERCAT SOCIAL VERSUS MERCAT GLOBAL

La Modificació del Pla General Metropolità
22@2020 com a oportunitat de promoure
l'Economia Social i Solidària al Poblenou

Adrià Menéndez i Molist

Tutor: Marc Martí i Costa.

Coordinador del Màster: Ricard Gomà i Carmona.

Màster Metròpoli en Estudis Urbans i Metropolitans (Curs 2019-2020).

Barcelona, 20 de novembre de 2020.

Àmbit: ciències socials.

Col·lecció: Treballs d'Investigació del Màster Metròpoli.

Mercat Social versus Mercat Global. La Modificació del Pla General Metropolità 22@2020 com a oportunitat de promoure l'Economia Social i Solidària al Poblenou.

Resum: La recent modificació del Pla 22@ (2020) inclou la promoció de l'Economia Social i Solidària (ESS) a aquesta zona del Poblenou (Barcelona), però no en concreta les mesures per a efectuar-la. En conseqüència, ens preguntem sobre la realitat de l'ESS al Poblenou i les polítiques que l'administració ha de desenvolupar per a garantir-hi la seva presència. Aquesta recerca comprèn un estudi quantitatiu per a determinar les característiques i evolució del cooperativisme al Poblenou i un estudi qualitatiu per a explicar la relació amb el territori de les iniciatives d'ESS mitjançant la realització d'entrevistes a una mostra intencional. En conclusió, afirmem que el 22@ és incompatible amb l'ESS degut al preu del sòl, la normativa d'activitats i el model urbà que genera, i proposem mesures polítiques i urbanístiques dirigides a enfortir la intercooperació i la facilitació d'espais a l'ESS. Amb aquesta recerca contribuïm al debat sobre el desenvolupament local, aportem pautes d'actuació per a construir un *Mercat Social* al Poblenou i proposem futures línies de treball per a aprofundir en el paper de l'ESS en el desenvolupament urbà i escalar la investigació a l'àmbit metropolità.

Paraules clau: 22@, Poblenou, economia social i solidària, desenvolupament local, mercat social, cooperativisme, intercooperació, globalització, urbanisme, polítiques públiques.

Social Market versus Global Market. The modification of the General Metropolitan Plan 22@2020 as an opportunity to promote the Social Solidarity Economy in Poblenou.

Abstract: The recent modification of the 22@ Plan (2020) includes the promotion of Social Solidarity Economy (SSE) within the zone of Poblenou (Barcelona). Nevertheless, there are no political measures in concrete. Subsequently, we explore the reality of SSE in Poblenou and the policies that policymakers shall develop in order to guarantee its presence in the territory. The research comprises of a quantitative study that determines characteristics and evolution of cooperativism in Poblenou and a qualitative study that analyses the relation between SSE initiatives and its territory, conducting interviews from a purposive sample. In conclusion, we state that the 22@ Plan is incompatible with SSE due to its land prices, planning regulations and urban model. We also propose urban policies and urban regulations aimed at fostering inter-cooperation and providing space for SSE projects. With this research we are contributing to the ongoing debate of local development, we are also proposing guidelines to build a *Social Market* in Poblenou as well as future research related to the role of SSE in urban development and an increase in scale at a metropolitan scope.

Keywords: 22@, Poblenou, social solidarity economy, local development, social market, cooperativism, intercooperation, globalization, urbanism, policy-making.

Taula de continguts

1	Introducció	5
1.1	Metodologia.....	7
1.1.1	Pregunta d'investigació	7
1.1.2	Disseny d'investigació	8
2.	Marc teòric.....	11
2.1	La ciutat del segle XXI: globalització i competitivitat internacional	11
2.2	Teoria i pràctica del 22@, clúster de l'economia del coneixement.....	12
2.2.1	El 22@ en el marc de les teories de desenvolupament endogen urbà	13
2.2.2	Barcelona Ciutat del Coneixement	14
2.2.3	Balanç i situació actual del 22@	16
2.2.4	Un futur amb un 22@ més inclusiu i sostenible.....	18
2.3	Un desenvolupament urbà que posi la vida al centre.....	22
2.3.1	L'Economia Social i Solidària: definicions	22
2.3.2	Polítiques de promoció de l'Economia Social i Solidària	24
3.	Treball de camp: l'ESS a l'entorn del 22@.....	28
3.1	Desenvolupament de les hipòtesis	28
3.2	Estudi quantitatiu: el cooperativisme al Poblenou.....	29
3.2.1	El Poblenou, un barri històricament cooperativista.....	29
3.2.2	Anàlisi descriptiva: les cooperatives existents al Poblenou	31
3.2.3	L'any 2000: un punt d'inflexió?.....	34
3.3	Estudi qualitatiu: present i futur de l'ESS al Poblenou	37
3.3.1	Percepció del cooperativisme i l'ESS.....	38
3.3.2	La Xarxa d'ESS al Poblenou.....	41
3.3.3	El cooperativisme a l'ull de l'huracà: ESS a l'entorn del 22@.....	44
3.4	Recull de resultats.....	47
4.	Conclusions	50
5.	Bibliografia	53

Relació d'il·lustracions

Il·lustració 1. Disseny d'investigació.....	10
Il·lustració 2. Estat de la transformació urbanística del 22@	17
Il·lustració 3. Estat d'execució dels equipaments socials al 22@	18
Il·lustració 4. Cronologia del procés de modificació del PGM 22@ (2017-2020)	19
Il·lustració 5. Àrees d'actuació de la MPMGM 22@2020	20
Il·lustració 6. MPMGM 22@2020: relació d'activitats @.....	21
Il·lustració 7. Tipologia de les cooperatives de Poblenou	31
Il·lustració 8. Tipologia de les cooperatives de Barcelona	32
Il·lustració 9. Distribució per sectors de les cooperatives laborals.....	33
Il·lustració 10. Distribució per subsectors de les cooperatives del Poblenou	33
Il·lustració 11. Comparació de la distribució per sectors post 22@	34
Il·lustració 12. Evolució de les cooperatives existents al Poblenou	36
Il·lustració 13. Taula resum de les iniciatives entrevistades	37

1 Introducció

El Pla 22@ és, probablement, la mostra més representativa de les intervencions urbanes projectades a finals del segle XX amb l'objectiu de convertir Barcelona en una ciutat competitiva a nivell global. El Pla, aprovat l'any 2000, constitueix, més enllà d'un projecte de renovació de les àrees industrials del Poblenou (districte de Sant Martí, Barcelona), una operació estratègica d'abast metropolità, ja que preveu construir un pol de desenvolupament econòmic urbà mitjançant la concentració d'activitat relacionades amb l'*economia del coneixement*.

La transcendència d'aquest pla, raó per la qual destaquem la seva representativitat, es justifica per 1) les grans dimensions del projecte –200 hectàrees–, 2) el rol dins l'estratègia metropolitana de desenvolupament centrada en l'*economia del coneixement* i 3) la complexitat dels mecanismes de presa de decisió política o *policy-making*. Respecte al tercer punt, emfatitzem la seva especial actualitat, ja que l'Ajuntament ha aprovat recentment la redacció inicial de la "Modificació puntual del Pla General Metropolità per un 22@ més inclusiu i sostenible" – MPGM 22@2020 – (Ajuntament de Barcelona, 2020). D'aquesta manera, el 22@ suposa un objecte d'estudi imprescindible per a entendre com les dinàmiques globals influeixen en el model urbà d'una ciutat com Barcelona, tant per les seves implicacions a nivell urbanístic, econòmic i sociopolític com per la seva plena actualitat.

Tanmateix, el balanç dels vint anys de desenvolupament del Pla és una qüestió discutida, així com l'orientació que ha de prendre la seva modificació. Quant al l'avaluació del seu desenvolupament, més enllà de la capacitat de l'àrea de crear un pol d'innovació i d'activitat econòmica de rellevància metropolitana (INNOVA, 2016), alguns autors han posat en qüestió l'èxit d'aquest model de concentració d'activitats intenses en coneixement (Mur i Clusa, 2011; Paül, 2017). D'altra banda, alguns autors han posat de relleu els impactes negatius ocasionats a la vida quotidiana (Charnock i Ribera-Fumaz, 2011), a les activitats econòmiques (Dot, et al., 2012) i artístic-culturals (Martí-Costa, 2010, p. 87) existents prèviament al territori. Finalment, el desenvolupament inferior al previst l'any 2000, especialment respecte a l'execució d'equipaments, zones verdes i habitatges (Ajuntament de Barcelona, 2018b, p. 41), ha dut l'Ajuntament a

impulsar la revisió del Pla 22@. Amb aquesta finalitat el consistori ha constituït la *Comissió Ampliada* del 22@ i impulsat el procés participatiu "Repensem el 22@".

En el transcurs d'aquest procés de revisió, l'Ajuntament i representants veïnals, empresarials i universitaris han firmat el "Pacte per a un Poblenou amb un 22@ més inclusiu i sostenible" (Ajuntament de Barcelona, 2018a), en el qual es plantegen diverses actuacions per a impulsar una diversificació dels usos i activitats a la zona, amb especial èmfasi en l'augment de sòl destinat a habitatge. Quant al model d'activitats, una de les línies proposades és la promoció de l'Economia Social i Solidària (d'ara endavant, ESS), de manera que la revisió del 22@ esdevingui una "oportunitat per allotjar i prioritzar les iniciatives de l'ESS" (Ajuntament de Barcelona, 2019, p. 82). Finalment, la recent MPGM 22@2020 ha inclòs aquesta actuació, si bé de forma desdibuixada, mitjançant la "promoció d'activitats emergents econòmiques" (Ajuntament de Barcelona, 2020, p. 1.1.4), entre les quals també figuren l'economia circular i verda, la indústria creativa i la indústria 4.0, permetent la seva presència en tant que activitats @ però sense incloure mesures concretes de promoció.

Un cop exposats aquests antecedents, entenem que la formulació de polítiques públiques, com és el cas de la revisió del 22@ i, més concretament, l'impuls de l'ESS en el marc d'aquest, s'ha de fer amb consciència de la realitat socioeconòmica de l'àrea afectada. L'aposta per l'ESS necessita d'aquest coneixement previ, tant pel que fa a la situació del sector cooperatiu i l'economia solidària al Poblenou com a les eines polítiques i urbanístiques que l'Ajuntament té a l'abast per a efectuar-la. La present recerca pretén contribuir a la construcció d'aquest coneixement i aportar les eines necessàries per a que la política de promoció de l'ESS al 22@ sigui realista i s'enfoqui a la construcció d'un veritable *Mercat Social* al Poblenou.

A continuació, detallem la pregunta d'investigació i la hipòtesi de partida, així com la metodologia emprada. Al segon capítol, desenvolupem un marc teòric en el qual debatem, en primer lloc, el rol del 22@ en l'estratègia de desenvolupament econòmic urbà desplegada a Barcelona. Amb aquesta finalitat, discutim el rol de les ciutats en el marc de la globalització i la conseqüent adaptació del model econòmic urbà (Apartat 2.1). Per tal d'exposar la rellevància del 22@, explorem les teories de desenvolupament endogen urbà i el rol que l'*economia del coneixement* hi juga, a més de descriure el Pla 22@, pel que fa a normativa, balanç i situació actual (Apartat 2.2). Alhora, debatem la definició d'ESS i el rol d'aquest àmbit en el desenvolupament local, així com l'abast de les polítiques públiques dirigides a la seva promoció (Apartat 2.3).

Al tercer capítol exposem els resultats de la recerca, composta per un estudi quantitatiu (Apartat 3.2) i una investigació qualitativa (Apartat 3.3), amb la presentació prèvia de les hipòtesis (Apartat 3.1) i la seva comprovació al final del capítol (Apartat 3.4). Finalment, fem un recull de les principals conclusions (Capítol 4), assenyalant les limitacions de la recerca, les línies d'investigació futures i l'orientació de les polítiques públiques de promoció de l'ESS en consonància amb els resultats obtinguts.

1.1 Metodologia

La present investigació pretén ser una eina per l'impuls de l'ESS a l'àrea del Poblenou recollit a la MPGM 22@2020, per la qual cosa es proposa estudiar l'abast real i les limitacions d'aquestes activitats presents actualment al barri.

1.1.1 Pregunta d'investigació

L'ESS al Poblenou és una realitat existent, tal i com demostra l'activitat de la Taula Eix Pere IV i el nombre de cooperatives que s'han constituït al barri d'ençà la crisi del 2008 (Fernández i Miró, 2016, p. 134). Però també és cert que l'assentament d'empreses de l'economia del coneixement i amb un abast de mercat global ha canviat el model econòmic del barri (Leon, 2008), de manera que podem afirmar que coexisteixen aquests dos models de desenvolupament local contradictoris.

Aquesta confrontació de models ens obre dos interrogants a resoldre: a nivell específic, quina és la potencialitat de l'ESS de desenvolupar-se a l'entorn del 22@ i, a nivell general, quines eines polítiques i urbanístiques són a l'abast per a garantir aquest desenvolupament.

Així, enfoquem la recerca a partir d'aquestes dues preguntes:

P1. Quina ha estat l'evolució de l'ESS al Poblenou a partir del 22@?

El primer pas d'aquesta investigació és conèixer com ha evolucionat l'ESS al Poblenou i quina és la seva situació actual i perspectiva de futur.

P2. Com ha influït el 22@ a l'evolució de l'ESS al Poblenou?

Volem determinar els factors que han influït en el desenvolupament de l'ESS al Poblenou i correlacionar-los amb la presència del 22@.

En definitiva, proposem una recerca que aporti coneixement sobre una realitat que actualment està prenent interès polític i acadèmic. La promoció de l'ESS és una política presa pel govern municipal que respon al debat actual sobre les estratègies de desenvolupament local lligades al territori i enfocades al bé comú (Laville, 2017), però que encara està lluny d'esdevenir una política pública consolidada. Amb el coneixement d'aquesta realitat al Poblenou, dotem d'eines a l'administració local en el disseny de polítiques públiques de promoció de l'ESS i contribuïm al debat teòric a l'entorn del desenvolupament local.

1.1.2 Disseny d'investigació

En aquesta investigació proposem una dinàmica de tipus deductiu, en la qual partim d'una teoria prèvia i establim unes hipòtesis que seran contrastades (Verd i Lozares, 2016, p. 97). Seguint aquest esquema, proposem un disseny basat en les següents etapes (Il·lustració 1):

D1. Ús de la teoria

Partim d'una base teòrica amb l'objectiu de:

- Operar amb conceptes reconeguts i fonamentats: ESS, economia del coneixement, desenvolupament local, etc.
- Situar la investigació en el debat actual a l'entorn del desenvolupament local i el paper de l'ESS.
- Conèixer l'estat actual de les polítiques de promoció de l'ESS a Barcelona i el Poblenou.

D2. Formulació de les hipòtesis

Un cop realitzada la conceptualització teòrica, formulem les hipòtesis a l'entorn de les següents qüestions:

H1. La necessitat de promoure l'ESS al Poblenou.

H2. L'impacte del 22@ sobre el desenvolupament de l'ESS al Poblenou.

H3. L'orientació de les polítiques destinades a promoure l'ESS al Poblenou.

D3. Estudi de casos i comprovació de les hipòtesis

La investigació compta amb una recerca empírica, l'objectiu de la qual és comprovar la veracitat i limitacions de les hipòtesis formulades, compresa per dos estudis:

E1. Anàlisi descriptiva de les cooperatives del Poblenou.

El treball de camp comença amb un estudi quantitatiu (Apartat 3.2), on s'analitza l'univers de les cooperatives existents al Poblenou l'any 2020¹. Mitjançant l'estadística descriptiva, volem conèixer quines són les característiques actuals del cooperativisme al Poblenou i, amb una anàlisi bivariàble en base l'any de creació de les cooperatives, volem inferir l'evolució del sector cooperatiu des de l'aprovació del 22@.

E2. Anàlisi descriptiva de les cooperatives del Poblenou.

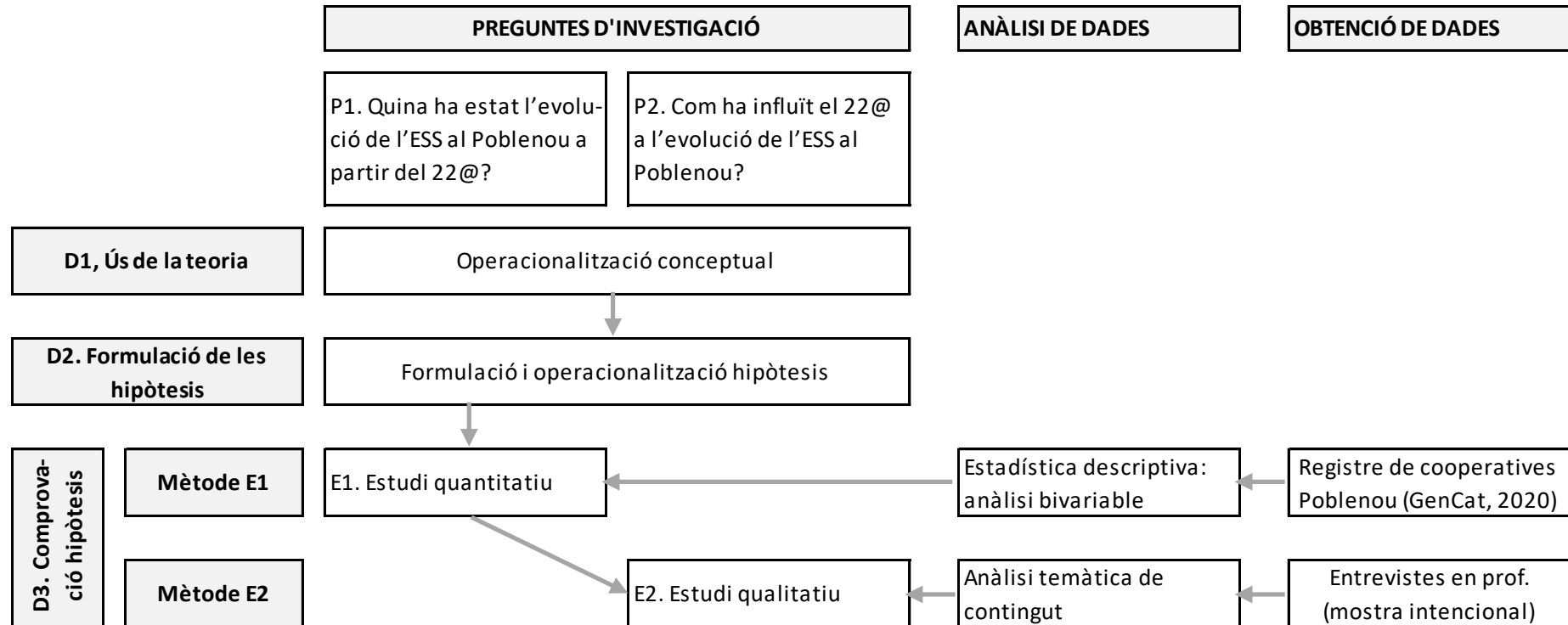
L'estudi qualitatiu (Apartat 3.3) ens ha de servir per a verificar i complementar els resultats de l'estudi quantitatiu, els quals són limitats perquè, a nivell teòric, el sector cooperatiu no constitueix la totalitat de l'ESS, i a nivell metodològic, les dades obtingudes no ens aporten informació sobre els factors que han impulsat o limitat la presència de l'ESS i quina relació tenen amb el 22@.

Prenem com a objecte d'estudi les iniciatives d'ESS del Poblenou, determinant una mostra mitjançant criteris teòricament informats (no aleatoris), que assegurin una representativitat analítica (Verd i Lozares, 2016, p. 107). Aquesta representativitat l'aconsegüim mitjançant una replicació teòrica: incloem diferents perfils que, en funció d'unes variables de control, ens podrien portar a conclusions oposades. Aquestes variables són la relació temporal (V1) i espacial (V2) amb el 22@ i la relació amb l'economia del coneixement (V3).

Finalment, proposem la metodologia d'entrevistes en profunditat com a mètode d'obtenció d'informació i seguim els següents passos per a l'anàlisi de les dades resultants (Rodríguez, 1996): 1) transcripció de les entrevistes, 2) categorització i sistematització de la informació i 3) obtenció i verificació de les conclusions mitjançant l'anàlisi temàtica de contingut.

¹ L'obtenció de dades es realitza a través del Registre General de Cooperatives de la Generalitat de Catalunya (2020), el qual ens permet filtrar les dades per codi postal. Disponible a: <https://analisi.transparenciacatalunya.cat/Treball/Registre-General-de-Cooperatives-de-la-Generalitat/euku-fzbx> [Consulta: 18/11/2020].

Il·lustració 1. Disseny d'investigació

2. Marc teòric

2.1 La ciutat del segle XXI: globalització i competitivitat internacional

L'entrada al segle XXI ha comportat la culminació d'un procés de transformació de les àrees urbanes dels països occidentals, del qual han resultat uns impactes morfològics, sociodemogràfics i econòmics compartits. Aquest canvi de model, fruit de la globalització i la revolució tecnològica esdevingudes a les darreres dècades del segle XX, ha donat llum a diferents paradigmes des dels quals explicar el rol actual de les ciutats. Així, propostes com són la *Ciutat Global* (Sassen, 1991), la *Ciutat del Coneixement* (Knight, 1995), la *Ciutat Informacional* (Castells, 1995) o la *Ciutat Creativa* (Florida, 2004) han posat l'èmfasi en diferents factors productius, tals com el coneixement, la informació o la creativitat, com a factors clau de l'economia política urbana (Martí-Costa, 2010, p. 82). És en aquest context que el Pla 22@ pren especial rellevància, en tant que projecte urbanístic capdavanter de l'estratègia de desenvolupament centrada en l'*economia del coneixement*.

La globalització ha tingut un rol determinant en aquest procés de transformació. Saskia Sassen apunta que la integració global de l'activitat econòmica ha obligat les ciutats a redefinir-se com a 1) seus de recursos financers i serveis especialitzats, 2) centres de control i comandament de la nova economia, 3) espais de producció i innovació i 4) mercats de consum d'aquests serveis (Sassen, 1991, p. 3). Així, la metròpolis catalana, alhora que altres ciutats europees, ha adaptat el seu model socioeconòmic per a fer front als processos de desindustrialització, financiarització i terciarització derivats de les dinàmiques econòmiques mundials.

Per tal d'adaptar-s'hi, la ciutat ha dirigit el seu urbanisme vers l'atracció de capitals, en una dinàmica caracteritzada per la competència entre ciutats, cosa que ha portat, segons Neil Brenner, a un "procés homogeni de diferenciació geogràfica" (Brenner, 2000), és a dir, a la contradicció entre la necessitat de reproduir les condicions d'acumulació del capital i la necessitat de diferenciar l'espai per a tenir avantatges competitiu. Una diferenciació per tal de competir no només per l'atracció de capitals, sinó per l'atracció de mà d'obra qualificada (Florida, 2002) i per l'assoliment d'un rol productiu estratègic en la nova divisió internacional del treball (Camagni, 1991).

En la dimensió política, aquest procés ha canviat la forma de governar la ciutat des d'una lògica *managerial*, enfocada a la provisió de serveis públics locals, a la lògica *entrepeneurial*, enfocada al creixement econòmic (Harvey, 1989, p. 3). Per tal d'adaptar-se a aquest nou escenari, les ciutats han desenvolupat un model de planificació basada en la *flexibilització* tant de l'urbanisme (Bohigas, 1986), com de la producció (Piore i Sabel, 1984) i el mercat de treball (Beck, 2000).

Fruit d'aquest context de desregulació econòmica, financera i laboral, ha esdevingut un augment generalitzat de la productivitat, el qual no ha anat acompanyat d'un augment de les rendes del treball, augmentant les desigualtats de renda (Piketty, 2013). Aquesta tendència ha comportat uns impactes coincidents a les ciutats europees, com són la dualització del mercat de treball (Mollenkopf i Castells, 1991), una major segregació espacial (Tummaru, et al., 2016) i l'enquistament de l'exclusió social (Alguacil, et al., 2014). Alhora, ha suposat una major dependència al sector immobiliari i l'augment del poder dels actors privats i públic-privats en la presa de decisions, derivant en un dèficit democràtic (Swyngedouw, et al., 2004; citat a Martí-Costa, 2010, p. 13).

Barcelona, com la resta de ciutats europees, ha seguit aquesta estratègia de flexibilització urbanística per a posicionar-se en el mercat global. Els Jocs Olímpics van ser el punt d'inflexió en aquest procés, ja que van suposar un gran esforç inversor per part del consistori i la necessitat de desenvolupar formes de gestió més flexibles i àgils per a la captació del capitals (Tomàs, 2016, p. 19). Des d'aleshores, el model Barcelona s'ha caracteritzat per l'execució de mega-projectes urbans encarats a promocionar econòmicament la ciutat i satisfer els interessos corporatius globals (Martí-Costa, 2010), substituint l'anterior eina dels plans urbanístics pel model d'intervencions emmarcades en el planejament estratègic (Cruz i Martí-Costa, 2010, p. 112).

2.2 Teoria i pràctica del 22@, clúster de l'economia del coneixement

A continuació, concretem com aquest model Barcelona s'ha basat en l'*economia del coneixement* com a punta de llança de la competitivitat internacional, analitzant els fonaments teòrics d'aquesta aposta i la seva posada en pràctica a través del Pla 22@.

2.2.1 El 22@ en el marc de les teories de desenvolupament endogen urbà

La planificació del 22@ responia a la necessitat d'impulsar un factor productiu que liderés el desenvolupament econòmic urbà a l'entrada del segle XXI i alhora "integrar-se plenament en la nova revolució tecnològica" (Ajuntament de Barcelona, 2000, p. 9). D'aquesta manera, aposta per la creació d'un *districte industrial* especialitzat en l'*economia del coneixement* com a *factor endogen del desenvolupament local*. Aquesta aposta estava influenciada per les diferents perspectives que, des dels anys setanta, lligaven el creixement econòmic al context territorial.

El 22@ es fonamenta principalment amb la teoria del *districte industrial marshal·lià* de Giacomo Becattini, qui exposa una forma de desenvolupament alternatiu al model d'organització industrial fordista. La formació dels districtes industrials consisteix en un "espesseïment localitzat (...) de les relacions entre indústries", de naturalesa estable i plurisectorial, on s'aconsegueixen uns rendiments creixents gràcies a les condicions de densitat d'activitats econòmiques, una dotació suficient d'infraestructura i una *atmosfera industrial* sòlida (Becattini, 1986, p. 10). Així, Becattini identifica en la concentració territorial de petites i mitjanes empreses un model de creixement més resiliènt, on les dinàmiques de col·laboració-competència entre elles permet la consecució d'*economies externes*².

Aquestes *economies externes* són aquelles que es generen a l'exterior de l'empresa gràcies a l'explotació d'un capital social fix i localitzat al territori, i poden ser (Trullén i Galletto, 2018, p. 6):

- 1) de localització (Marsall-Arrow-Romer), externalitats internes al sector i al territori: formació i especialització de la mà d'obra del sector, especialització dels proveïdors, tecnologies i coneixement compartits, capital social i confiança; o
- 2) d'urbanització (economies de Jacobs), externalitats externes al sector i internes al territori: diversitat i interacció sectorial, ambient urbà, infraestructures i comunicacions, institucions públiques i acadèmiques.

La clau de l'èxit d'aquest model es troba en l'*atmosfera industrial*, la qual permet que "la producció esdevingui eficient perquè és una producció conjunta" (Trullén, 2015, p. 50).

² Barcelona encaixa en aquesta definició, ja que gaudeix d'una flexibilitat productiva "a partir de sistemes de petites i mitjanes empreses molt segmentat però amb pautes locacionals que permeten la generació de rendiments creixents" (Trullén, 1998, p. 135).

D'altra banda, l'impuls del 22@ està també influenciat per la teoria del *clúster* proposada per Michael Porter, la qual defensa que l'avantatge competitiu d'una empresa depèn del seu entorn (Porter, 2000). El fet constitutiu del *clúster* és l'aportació de cada unitat o empresa a la cadena de valor, concentrant empreses d'un mateix procés productiu i generant així economies de Jacobs.

2.2.2 Barcelona Ciutat del Coneixement

Com hem exposat, els avantatges de l'assentament en zones urbanes de les empreses més innovadores venen donats per la proximitat, ja que els permet compartir recursos, fer promoció conjunta i accedir directament a institucions territorials com poden ser les universitats i centres tecnològics. L'element estratègic d'aquesta aglomeració és l'*economia del coneixement*, aquella economia

“directament basada en la producció, distribució i ús del coneixement i informació, de naturalesa urbana i encarada a la innovació” (Trullén, et al., 2002, p. 142).

D'aquesta manera, les ciutats s'han vist obligades a desenvolupar una infraestructura de comunicacions, serveis a les empreses, institucions tecnològiques i educatives, a més d'habitatges i equipaments per als nous empleats, amb l'objectiu d'atraure activitats intenses en coneixement i així crear *ambients innovadors* (Martí-Costa, 2010, p. 14).

A la Barcelona dels noranta es va prendre consciència de la necessitat de teixir estratègies metropolitanes que promocionessin aquest desenvolupament endogen basat en l'*economia del coneixement*. Així, s'articulà l'aposta “Barcelona Ciutat del Coneixement” com a estratègia econòmica basada en (Trullén, 2000, pp. 17-18):

- 1) El coneixement com a factor de producció.
- 2) El predomini del treball qualificat enfront del treball no qualificat.
- 3) La presència de rendiments creixents a la producció industrial i serveis.
- 4) La importància dels factors territorials.

A partir d'aquest marc conceptual es va projectar la necessitat de crear un districte industrial de l'*economia del coneixement*, per la qual cosa el Pacte Industrial de la Regió Metropolitana de Barcelona (2001) proposava reconvertir la zona industrial del Poblenou

amb aquesta finalitat. La ubicació al Poblenou³ no era arbitrària, ja que comptava amb les economies d'urbanització idònies per a l'assentament d'aquestes noves activitats: una situació cèntrica i amb bona comunicació⁴, un barri amb fort capital social i uns preus del sòl relativament baixos (Charnock i Ribera-Fumaz, 2011, p. 625).

Així, l'any 2000 s'aprovava el *Pla Districte d'Activitats 22@BCN*, projecte basat en la internacionalització de l'economia, la terciarització de l'activitat, la flexibilitat productiva i l'ús de les TIC (Trullén, 2011, p. 22). El Pla 22@ consistia en una Modificació del Pla General Metropolità que substituïa la zonificació sectorial pròpia del model funcionalista (enfocada a *què* es produeix) per una zonificació pròpia de la ciutat flexible (enfocada a *com* es produeix). Concretament, es reconvertien les zones de planejament 22a (indústria convencional), per sòl 22@ (activitats @⁵). Amb aquesta requalificació es donava resposta a la creixent demanda de sòl terciari mentre la demanda de sòl industrial minvava al municipi de Barcelona (Trullén, 2011, p. 27)⁶.

Amb la transformació de l'àrea s'esperava atraure una inversió suficient per a crear cinc clústers: TIC, media, disseny, tecnologia mèdica i energia (Casellas, 2017, p. 1270). Alhora, el Pla preveia sis Plans Especials d'iniciativa pública, els quals delimitaven unes àrees on l'Ajuntament actuava com a motor de transformació, cosa que posa de manifest el grau d'intervenció pública que requeria aquest aposta per la competitivitat global.

³ Aquesta és la zona on s'havia instal·lat un dels nuclis industrials més importants de Catalunya a finals del segle XIX, conegut com a Manchester català. Emperò, arran de la desindustrialització, les grans fàbriques tèxtils van tendir al tancament. Així, el barri tendia a l'obsolescència funcional, fent palesa la necessitat d'una rehabilitació urbana. Als anys noranta la zona on aterriaria el 22@ estava dominada per activitats de logística, si bé també s'hi havia creat un *clúster creatiu* format per artistes, atrets pel baix cost del sòl i l'entorn de diversitat (Martí-Costa, 2010, pp. 82-83).

⁴ A més, el projecte s'emmarca en una estratègia global de transformació del llevant barceloní, creant un nou triangle de centralitat metropolitana entre Glòries, el Front Litoral Besós i l'estació de La Sagrera com a nexa de mobilitat metropolitana (Trullén, 2011).

⁵ Per activitats @, el Pla entén aquelles activitats emergents del sector de les TIC, la investigació, el disseny, l'edició, la cultura i el coneixement, preveient l'ús complementari hotel·ler (Ajuntament de Barcelona, 2000, p. 10).

⁶ El discurs del Pla era explícit en aquest sentit, ja que justificava la transformació amb la necessitat de guanyar competitivitat en un context d'interdependència econòmica global intensificant les activitats terciàries-industrials denses en coneixement (Ajuntament de Barcelona, 2000, pp. 9-11). El mateix Pla parlava de la necessitat de flexibilització de les eines de planejament, citant aquesta adaptabilitat com a model d'èxit de la reconversió urbana.

2.2.3 Balanç i situació actual del 22@

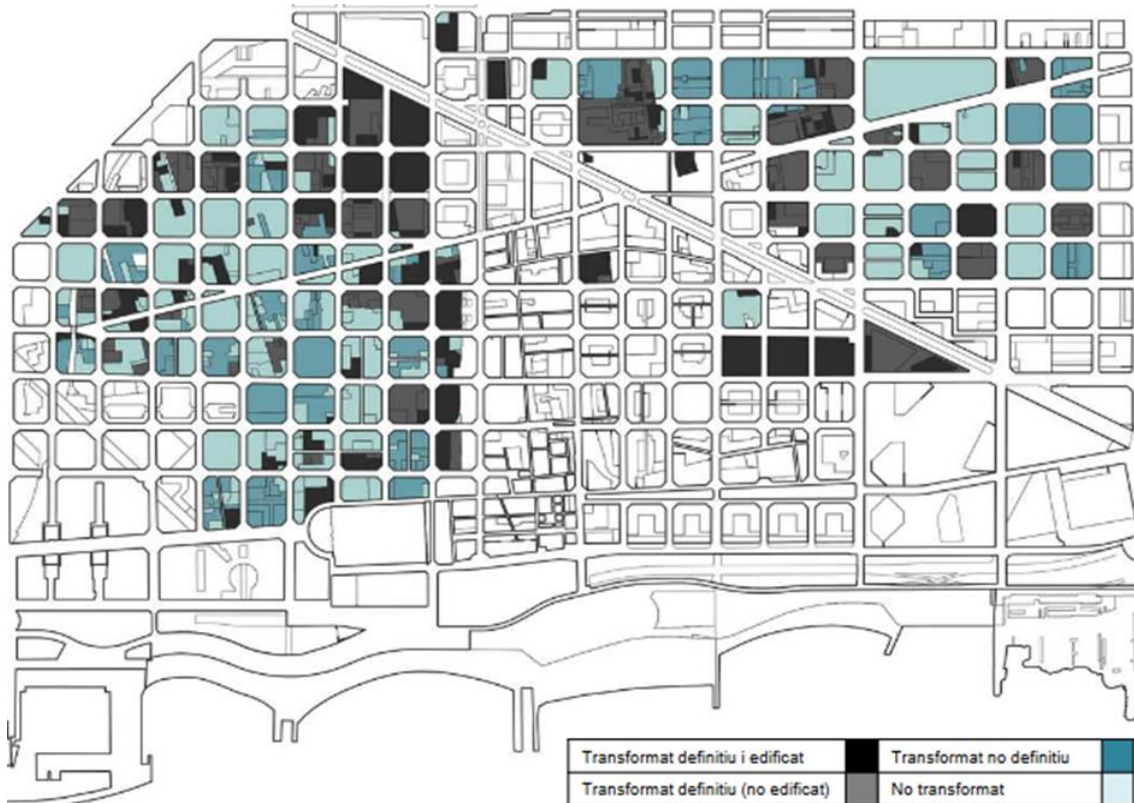
Vint anys després, el balanç del desenvolupament del 22@ pot enfocar-se des de diferents perspectives, tal i com hem avançat a la introducció d'aquesta recerca. Per una banda, podem afirmar que el 22@ ha impulsat el posicionament de Barcelona com a centre d'innovació amb capacitat d'atracció d'empreses. D'altra banda, és necessari posar en dubte aquest èxit, analitzant si la concentració d'empreses s'ha degut més a la disponibilitat de sòl que la recerca d'economies d'aglomeració del districte industrial (Mur i Clusa, 2011), i si aquesta generació de llocs de treball s'ha degut a la creació de noves empreses o si més aviat s'ha donat un procés de *relocalització* des d'altres espais de l'AMB (Paül, 2017).

Aquest impuls econòmic, que pot ser qualificat d'èxit des d'una perspectiva metropolitana, troba certes limitacions a l'hora d'analitzar els impactes a nivell més local. Així, des d'una perspectiva de barri, el 22@ ha permès l'obtenció de nous sòls per a equipaments i zones verdes, la construcció de nou habitatge públic i la reurbanització d'espais i carrers però, alhora, cal assenyalar les mancances del Pla en relació al model urbà i l'afectació que aquestes han tingut a la vida quotidiana, com ha estat el tancament de petit comerç, l'abandonament de naus, la proliferació de solars buits i l'excessiu ús hotel·ler (Ajuntament de Barcelona, 2018b, p. 6).

Aquestes mancances estan lligades al fet que el Pla 22@ no s'hagi desenvolupat amb tot el potencial que havia estat concebut: el percentatge de desenvolupament urbanístic ha estat, com mostra sobre mapa la Il·lustració 2, d'un 62% dels sòls afectats, restant per transformar un 38% d'aquest, divuit anys després. Pel que fa al sòl transformat, tan sols un 23% del total ha estat edificat definitivament⁷, corresponent el 51% restant a sòls únicament reparcel·lats (Ajuntament de Barcelona, 2018b: 39). Aquests percentatges que no s'han transformat corresponen a parcel·les privades que no han tingut la iniciativa d'iniciar o de culminar-ne la transformació. Darrera aquests fet pot haver-hi diferents raons: manca d'acord entre els propietaris de l'illa, falta d'incentius, finalitats especulatives (AJP, 2011), etc.

⁷ Quant a les parcel·les transformades i edificades, aquestes corresponen majoritàriament als Plans Especials d'iniciativa pública (Campus Audiovisual i Eix Llacuna), mentre que les zones amb menys transformació corresponen a l'àrea de Provençals (22@ Nord) i de Bogatell-Trullàs, amb una parcel·lació més fragmentada.

Il·lustració 2. Estat de la transformació urbanística del 22@

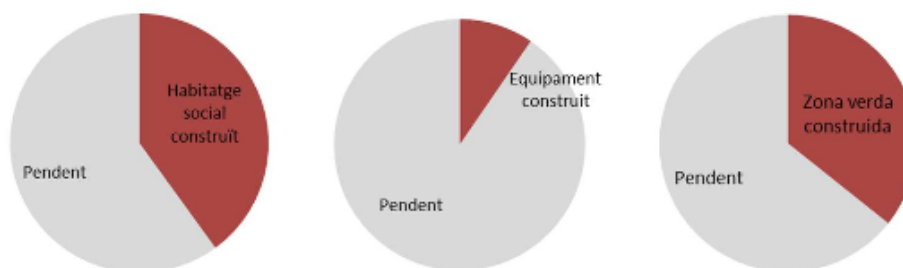
Font: Taula Eix Pere IV (Ajuntament de Barcelona, 2018b, p. 39).

Com a conseqüència d'això, s'han desenvolupat menys equipaments, espais verds i habitatge protegit, la presència dels quals està lligada a la transformació de les illes mitjançant el sistema de permutes. Així, des d'una perspectiva social, l'àrea del 22@ no ofereix tots els espais i serveis d'ús veïnal projectats, tal i com mostra la Il·lustració 3.

El desenvolupament del parc d'oficines ha estat igualment inferior a la projecció: dels 3,2 milions de metres quadrats d'oficines planificats l'any 2000 han estat construïts un total de 0,8 milions, una quarta part. A més, la situació actual del 22@ és més incerta que mai, ja que l'impacte de la pandèmia del Covid-19 sobre el mercat de treball pot ocasionar l'obsolescència d'un model que aposta tot a l'explotació intensiva d'oficines. Com a mostra d'això, al primer semestre del 2020, coincidint amb el confinament pel coronavirus, s'ha desplomat la demanda d'oficines a la ciutat de Barcelona en un 90% (JLL, 2020).

Il·lustració 3. Estat d'execució dels equipaments socials al 22@

Estudi encarregat a Innova – Grup CRIT (Universitat de Barcelona)	Projecte 22@ (previsió 2020)	2010	2015	% execució
Nº Habitatge social	4.000	1.520	1.600	40%
Nº m2 equipaments (7@ i de proximitat)	145.000	-	14.000	9,6%
Nº m2 zona verda	114.000	33.880	40.737	35,7%

Font: Taula Eix Pere IV IV (Ajuntament de Barcelona, 2018b, p. 41).

2.2.4 Un futur amb un 22@ més inclusiu i sostenible

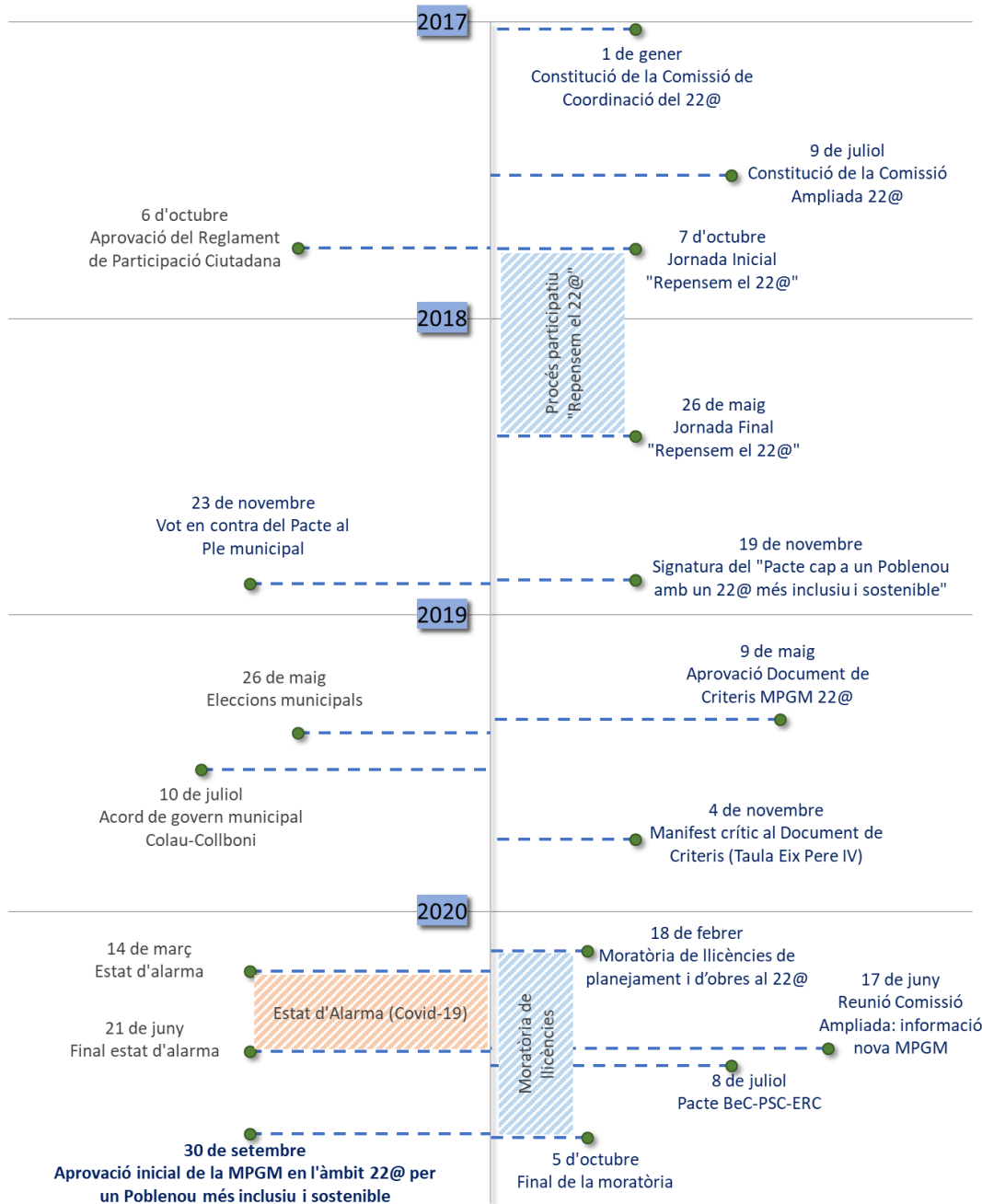
Com hem exposat a la introducció, el Pla 22@ ha estat subjecte d'una revisió que ha culminat amb l'aprovació de la MPGM 22@2020 (vegeu la cronologia completa a la Il·lustració 4). El punt de partida va ser el procés participatiu *Repensem el 22@*⁸ (2017-2018), el qual tenia l'objectiu de

“repensar col·lectivament entre la ciutadania i els agents socials i econòmics del territori una estratègia conjunta davant dels actuals reptes socials, econòmics i urbanístics del Poblenou i el 22@”
(Ajuntament de Barcelona, 2018b, p. 3).

Fruit d'aquest procés, es va signar el *Pacte cap a un Poblenou amb un 22@ més inclusiu i sostenible* (Ajuntament de Barcelona, 2018a), el qual establia, entre altres actuacions, l'augment de la reserva d'habitatge del 10% al 30%. Pel que fa a la revisió del model econòmic, el Pacte proposava l'impuls de l'*economia cooperativa, social i solidària*, a través de la modificació del pla d'usos i la normativa d'activitats.

⁸ Procés dirigit per la *Comissió Ampliada del 22@*, formada per actors institucionals, ciutadans, empresarials i universitaris, conformant l'anomenada *quàdruple hèlix*.

Il·lustració 4. Cronologia del procés de modificació del PGM 22@ (2017-2020)

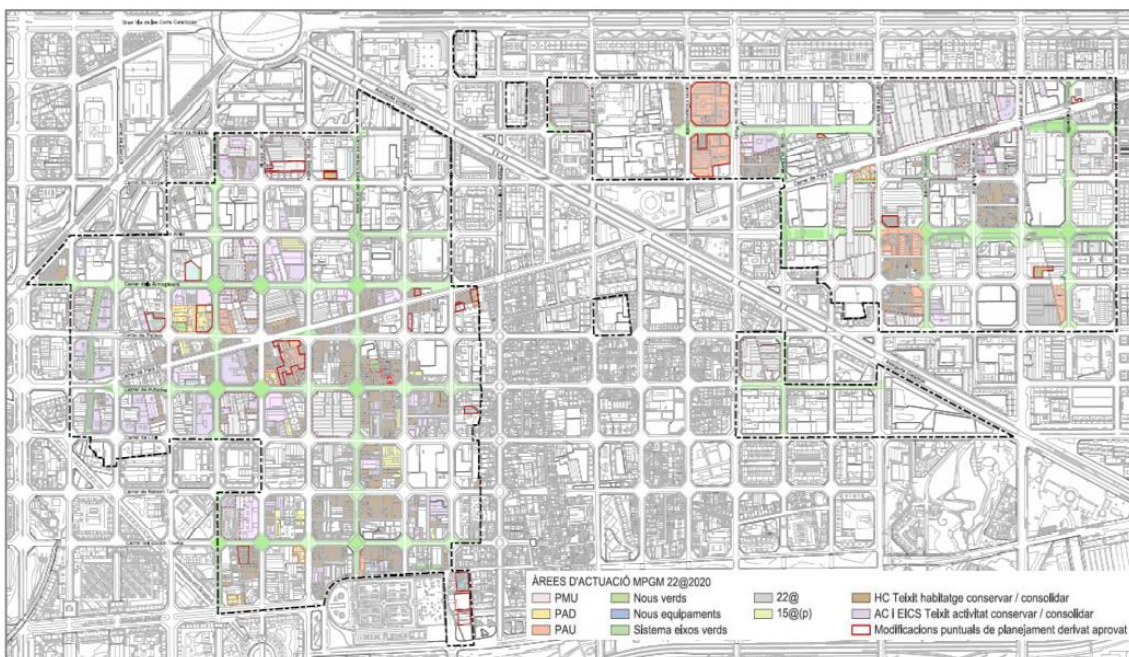
Font: elaboració pròpia.

Seguidament, l'Ajuntament va presentar el maig de 2019 un "Document de criteris" amb 19 mesures, que constituïa el programa polític d'aplicació de les mesures acordades al Pacte i un full de ruta per a l'aprovació del nou MPGM (Ajuntament de Barcelona, 2019). No serà fins després d'un període d'obstacles, entre els quals s'ha de sumar un vot en

contra al ple municipal⁹, una campanya mediàtica opositora¹⁰, el posicionament crític de les entitats veïnals¹¹, el decret de moratòria de llicències a l'àmbit 22@ i la paralització derivada de la Covid-19, que es publicarà el 30 de setembre de 2020 la redacció inicial del MPGM 22@2020 (Ajuntament de Barcelona, 2020), el qual es troba en actual fase d'al·legacions.

Aquesta nou MPGM afecta només a les parcel·les que no havien iniciat cap procés de transformació, com s'aprecia a la II-lustració 5, la suma de les quals suposen un 39% del total de l'àrea del 22@.

II-lustració 5. Àrees d'actuació de la MPGM 22 @2020

Font: (Ajuntament de Barcelona, 2020, p. 1.II.5).

Focalitzant-nos en el model d'activitats econòmiques, la principal modificació del 22@2020 és l'ampliació de la definició de les activitats @ per tal d'encabir-hi un ampli ventall d'iniciatives i sectors econòmics (vegeu II-lustració 6). Segons el redactat, davant

⁹ Al Ple del 23 de novembre de 2018, i a proposta del PSC, es va acordar constituir una comissió de partits encarregada de revisar el Pacte, en comptes de fer-ne una ratificació al plenari. Vegeu un resum a <https://beteve.cat/politica/plenari-municipal-novembre-2018/> [consulta: 20/09/2020].

¹⁰ Vegeu, per exemple, l'article "El 22@ en la picota", de Ramón García-Bragado. Consulteu-lo a <https://www.lavanguardia.com/local/barcelona/20181122/453088900298/el-22-en-la-picota.html> [consulta: 20/09/2020].

¹¹ Consulteu el manifest de la Taula Eix Pere IV a <http://eixpereiv.org/2019/10/04/sugeriments-i-observacions-al-document-de-criteris-per-la-nova-normativa-del-22/> [consulta: 20/09/2020].

la necessitat de diversificar l'activitat econòmica i mantenir una activitat productiva i responsable social i ambientalment,

“cal analitzar les tendències econòmiques i productives actuals, i entendre els seus requeriments espacials, per tal de donar-les cabuda a l'àmbit 22@, sempre que sigui un benefici per la ciutat i els ciutadans (...): com són l'economia verda i circular i l'economia social i solidària, la indústria 4.0, el moviment maker i les activitats creatives” (Ajuntament de Barcelona, 2020, p. 1.I.37).

D'aquesta manera, el nou 22@ pot allotjar activitats i iniciatives de l'ESS, si bé no aporta eines específiques per a la seva promoció a l'àmbit afectat. Seguidament, entrem en la discussió de l'ESS, delimitant les seves definicions i el seu paper en allò que hem anomenat *desenvolupament endogen local*.

II-lustració 6. MPGM 22 @2020: relació d'activitats @

Annex IV: RELACIÓ D'ACTIVITATS @

TIC

- Fabricació software, hardware i components informàtics
- Fabricació de sistemes de telecomunicacions
- Fabricació d'equips de telecomunicacions
- Fabricació de cables de telecomunicacions
- Fabricació de materials electrònics
- Reproducció de suports enregistrats
- Desenvolupament, producció, subministrament i documentació de programes informàtics
- Producció de software de gestió, control i intel·ligència de xarxes de telecomunicacions
- Radiodifusió i telecomunicacions
- Desenvolupament de la transmissió de dades
- Sector Internet

SERVEIS

- Processament de dades
- Activitats relacionades amb la comunicació digital
- Subministrament digital de bens i serveis digitalitzats
- Manteniment i reparació d'equips informàtics
- Altres serveis de telecomunicacions: totes aquelles activitats relacionades amb la telefonia mòbil, les comunicacions per satèl·lit i les seves aplicacions a d'altres sectors com el transport i la distribució
- Serveis per la creació de noves empreses
- Serveis per la transformació digital

CENTRES DE SABER

- Centres de formació superior Universitats i centres de formació continuada
- Centres d'investigació
- Equipaments culturals
- Associacions professionals
- Centres d'informació, documentació i assessorament
- Editorials i empreses de creació audiovisual
- Empreses usuaris intensives de coneixement
- Activitats artístiques o de gestió cultural

INDÚSTRIA 4.0

- Intel·ligència Artificial
- Makers
- Ciència de dades i Big Data
- Internet de las Coses (IoT)
- Realitat Augmentada
- Nano tecnologia
- Computació al núvol
- Ciberseguretat
- Manufactura additiva
- Robòtica autònoma
- Simulació virtual computeritzada
- Blockchain

ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

- Producció cooperativa
- Comercialització justa
- Consum responsable
- Finances ètiques
- Xarxes d'intercanvi

ECONOMIA VERDA I CIRCULAR

- Energia renovables
- Eficiència energètica
- Fabricació sostenible: processos i productes
- Serveis d'adaptació al canvi climàtic i la prevenció i gestió de riscos.
- Serveis de protecció del medi ambient i ús eficient de recursos.
- Serveis relacionats amb la mobilitat activa i sostenible

INDÚSTRIA CREATIVA

- Sector multimèdia i videojocs
- Sector editorial
- Sector audiovisual
- Comunicació
- Arquitectura
- Artesanies Disseny
- Moda
- Música
- Arts escèniques
- Arts visuals i gràfiques

Font: (Ajuntament de Barcelona, 2020, p. 1.II.5).

2.3 Un desenvolupament urbà que posi la vida al centre

Els fonaments teòrics que han regit el model de desenvolupament econòmic de les ciutats occidentals, així com concretament del 22@, han prioritzat el creixement econòmic com a element vertebrador del desenvolupament urbà. Des d'una perspectiva crítica, podem afirmar que aquesta estratègia ha subordinat la ciutat a la lògica de l'acumulació del capital, de manera que aquest ha produït un "paisatge geogràfic favorable a la seva pròpia reproducció" (Harvey, 2014, p. 149), en detriment de la reproducció de la vida (Miró, 2017, pp. 60-61).

En front d'aquest fet, alguns autors han posat en dubte la premissa del desenvolupament lligat al creixement econòmic, proposant altres finalitats prioritàries. D'aquesta manera, diversos paradigmes posen el focus en el mercat local, les lògiques de cooperació, la satisfacció de necessitats i la sostenibilitat com a factors que han de complementar o substituir els plantejaments subordinats al creixement econòmic i la competitivitat internacional.

Per exemple, des del paradigma de l'*Economia Fonamental* es defensa la necessitat d'impulsar aquells sectors econòmics capaços de produir béns i serveis essencial per a la vida quotidiana (salut, educació, habitatge i subministraments) per sobre d'estratègies que aposten per sectors com l'*economia del coneixement*, els quals no aporten tanta ocupació i recaptació com les economies fonamentals (Foundational Economy Collective, 2018). De fet, l'aposta per l'*economia del coneixement* ha comportat per a Barcelona certes contrapartides com són l'empitjorament dels subministraments, l'augment de la contaminació i la dificultat d'accés al mercat de l'habitatge, per la qual cosa el consistori està començant a enfocar els plans estratègics metropolitans cap a una economia més fonamental, quotidiana i resilient (Estela, 2020). Una aposta en aquest sentit és l'impuls de l'ESS, com veurem a continuació.

2.3.1 L'Economia Social i Solidària: definicions

En els darrers anys, ha anat prenent força el moviment de l'ESS a l'àmbit català. Aquest nou paradigma es defineix, segons la Proposta de Llei d'Economia Social de Catalunya (2015), com el

“conjunt d’iniciatives socioeconòmiques els membres de les quals, de forma associativa, cooperativa, col·lectiva o individual, creen, organitzen i desenvolupen democràticament i sense que necessàriament tinguin ànim de lucre, processos de producció, d’intercanvi, de gestió, distribució d’excedent, moneda, de consum i de finançament de béns i serveis per satisfer necessitats. Promovent relacions de solidaritat, cooperació, donació, reciprocitat i autogestió; defensant els béns comuns naturals i culturals i la transformació igualitària de l’economia i la societat; amb la finalitat del bon viure i la sostenibilitat i la reproducció de la vida del conjunt de la població (Fernández i Miró, 2016, p. 9).

Aquesta definició ens és útil per a diferenciar les dues esferes que conjuga el paradigma de l’ESS: l’Economia Social (o Cooperativa), relativa a la forma, i l’Economia Solidària, relativa a la finalitat. Primerament, l’Economia Social és aquella que busca la transformació social des de la participació directa dels treballadors i usuaris a l’activitat econòmica (Laville, 2017, p. 25). El seu actor més recurrent són les cooperatives: empreses propietat dels treballadors i dirigides democràticament, amb l’objectiu de realitzar unes necessitats i aspiracions econòmiques, socials i culturals compartides (ICA, 2020).

Alguns autors defensen que el moviment cooperativista pot esdevenir una de les eines “més capaces per a construir una pràctica econòmica centrada en donar prioritat al benestar comú” (Sabin, 2015, p. 37), perquè tenen bagatge i experiència en la gestió de recursos d’ús comú. Seguint aquest argument, darrerament ha guanyat força la noció de *community-based approach to cooperatives*, entenent les cooperatives com a actors que proveeixen serveis a tota la comunitat i no només als seus socis (Fitzgerald, 2012, p. 93). Aquesta contribució es pot materialitzar amb diferents pràctiques, com són inversions en infraestructures locals (Fitzgerald, 2012), l’accés a recursos financers i influència política a través de l’enfortiment del capital social (Majee i Hoyt, 2011) o l’arrelament d’una major confiança comunitària (Majee i Hoyt, 2009).

En definitiva, certs autors defensen que una activitat cooperativa significativa al territori atorga un paper actiu de la comunitat en el seu propi desenvolupament, si bé els estudis de casos s’han centrat en economies de països en vies de desenvolupament. En el context de Barcelona, alguns autors han posat de relleu el rol de l’economia social com a recurs per al desenvolupament econòmic local i l’augment de la competitivitat territorial

(Fernández i Miró, 2016; Melián i Campos, 2000), especialment en aquells territoris on s'hi concentren moviments de caràcter associatiu i obrer (Dot i Pallares-Barbera, 2017).

La segona esfera de l'ESS és l'Economia Solidària, la qual emmarca aquelles activitats que prioritzen la reproducció ampliada de la vida a les dinàmiques del mercat (Miró, 2017). Com explica Jean-Louis Laville (2017, p. 23), aquest paradigma sorgeix als anys setanta com a resposta a les crisis socioeconòmiques i culturals contemporànies, les quals posen en dubte el model de desenvolupament productivista, consumista i paternalista. Aquest moviment afegeix noves variables a l'activitat econòmica, tals com la implicació amb l'entorn, la responsabilitat socioambiental i la inclusió de la diversitat, amb l'objectiu final de transformar la societat, prioritzant el contingut a la seva forma. Amb aquesta nova definició, entren a formar part de la constel·lació econòmica experiències sense forma jurídica ni un enfocament econòmic explícit, com són horts urbans comunitaris, espais de criança o xarxes d'intercanvi.

En síntesi, parlem d'ESS quan convergeixen la forma democràtica i autogestionada amb la finalitat transformadora. Així, el cooperativisme pot ser una eina transformadora sempre que es compromet amb l'Economia Solidària (Sabin, 2015, p. 41) i adopti una mirada global i transversal de la seva activitat. Aquesta definició ens porta a concebre l'ESS des d'una perspectiva holística i ecosistèmica, de manera que esdevingui una "eina transformadora connectada amb tot el que envolta a una comunitat" (Rando, 2017, p. 110). De fet, trobem una convergència amb els models de desenvolupament local exposats anteriorment, ja que la proposta d'una ESS interrelacionada i arrelada al territori comparteix amb les teories del districte industrial l'èmfasi en les *economies d'urbanització* i l'*ambient industrial* com a fortaleces del propi model.

2.3.2 Polítiques de promoció de l'Economia Social i Solidària

Un cop exposada la definició de l'ESS, ens resta discutir la seva promoció des d'una perspectiva de les polítiques públiques. Prèviament, ens hem de preguntar pel sorgiment d'aquestes iniciatives, el seu grau d'espontaneïtat i el marge d'actuació que hi tenen els poders públics.

En primer lloc, identifiquem aquelles iniciatives que provenen de les pròpies comunitats i de forma autogestionada, com són les cooperatives de consum sorgides a la metròpolis catalana (Blanco, et al., 2016). Aquestes experiències poden ser incloses a allò que alguns autors defineixen com a iniciatives d'*innovació social*, les quals busquen satisfer

necessitats socials no resoltes per l'estat o el mercat (Blanco i León, 2017, p. 3) i que han tingut un floriment important posterior a la crisi del 2008 (Cruz, et al., 2017). En segon lloc, identifiquem l'àmbit socioempresarial cooperatiu, el qual ha estat un sector històricament rellevant a Catalunya, representant actualment un 3% del PIB català (Fernández i Miró, 2016).

Tanmateix, aquestes iniciatives, per si soles, no tenen la força ni la consolidació necessàries per a competir amb l'economia de mercat, i encara menys de constituir-se com el paradigma econòmic hegemònic. En aquest sentit, aquelles administracions públiques que aposten per aquest moviment ho han de fer d'una forma activa, des de la intervenció i la coproducció, encarant els problemes socials amb una orientació holística i col·lectiva (Ratner, 2009, pp. 62-63).

Durant la darrera dècada s'han fet passos significatius en aquesta direcció, tan legalment com políticament i a nivell estatal, autonòmic i local. Per exemple, la Llei estatal 5/2011, del 29 de març, d'Economia Social¹², es limita a la formalització jurídica d'aquestes iniciatives, reconeixent-ne uns principis formals. Aquesta política és poc ambiciosa si es compara amb el marc normatiu francès (*LOI n° 2014-856 du 31 juillet 2014 relative à l'économie sociale et solidaire*), on es considera l'ESS una forma de desenvolupament econòmic local i n'estableix certs mecanismes de promoció. La política pública que es limita al reconeixement, i que difícilment va més enllà del suport financer d'aquestes iniciatives, respon a una concepció reduccionista i assistencialista de l'ESS (Laville, 2017).

Aquest paradigma comença a capgirar-se amb l'arribada a l'alcaldia de Barcelona en Comú, l'any 2015. Aleshores s'adopta un plantejament més transversal amb el pla Enfortim l'ESS de l'Ajuntament de Barcelona (PIEES)¹³, que emprèn una definició més àmplia de l'ESS amb l'afegit d'economies comunitàries i procomú, la coprodueix amb les iniciatives del territori i li dóna un caràcter transversal al conjunt d'actuacions municipals (Chaves, et al., 2020). Així mateix, constitueix el Comissionat d'ESS com a

¹² L'any 2015 s'aprova la Llei 31/2015, que modifica l'anterior, on s'amplia la definició d'Economia Social a empreses d'inserció, centres especials d'ocupació i altres iniciatives que prestin serveis d'interès econòmic general, amb noves mesures de foment i promoció.

¹³ Mencionem també el Pla de Desenvolupament Econòmic del Districte de Sant Martí (2018-2022), el qual proposa actuacions de promoció, acompanyament i visualització d'iniciatives de l'ESS, la creació d'un centre de referència d'innovació social (InnoBA) i l'impuls d'iniciatives singulars com la Taula Eix Pere IV i el BiciHub (Barcelona Activa, 2018).

òrgan encarregat d'aquest impuls. Emperò, el pla necessita d'una aposta més decidida cap a la planificació territorial, buscant formes de col·laboració públic-comunitària que vagin més enllà de la transferència de recursos (Rando, 2017, p. 104).

Aquesta aproximació més holística és la que cerca l'ARACOOOP, política promoguda per la Generalitat de Catalunya¹⁴, la qual promou la intercooperació mitjançant la promoció de la Xarxa d'Economia Solidària local. La política genera *Ateneus Cooperatius* com a mecanisme per a territorialitzar i aportar eines compartides a la xarxa d'un territori. Novament apareix la idea la necessitat de la interrelació territorial per tal de crear economies externes, tenir una millor posició d'interlocució amb les administracions públiques i un millor accés a recursos financers.

D'aquesta manera, l'ESS necessita ser forta a nivell territorial per a constituir un moviment veritablement transformador. En aquest sentit, Óscar Rando, en referència al Prat del Llobregat, aposta per crear una xarxa d'Economia Solidària fonamentada en el principi ecosistèmic, format per les parts integrants (les iniciatives), un agent regulador i un seguit d'elements transversals de tipus econòmics, financers i jurídics (Rando, 2017, p. 112). La finalitat última de la constitució d'aquesta xarxa és la creació d'un *Mercat Social*, allà "on es troben, es connecten, s'interrelacionen, intercooperen i s'articulen les pràctiques econòmiques basades en els valors de l'ESS" (Fernández i Suriñach, 2017).

Tanmateix, l'aposta per la territorialització de l'ESS es troba amb les limitacions imposades per les lleis de l'economia de mercat, especialment excloents respecte a l'accessibilitat del sòl urbà, així com per la rigidesa de la normativa urbanística. Això limita el rol que l'ESS pot tenir en la dinamització i regeneració urbana, on pot contribuir a la mixticitat d'usos, les relacions econòmiques de proximitat i la cohesió social. En aquesta línia podem citar el cas de la Titaranya, projecte de sòl comunitari al casc antic de Valls, finançat per Coop57, en el qual la comunitat adquireix finques del nucli urbà i les cedeix a cooperatives d'habitatge, associacions i iniciatives d'ESS¹⁵.

D'aquesta manera, la planificació urbanística és una eina a tenir en compte a l'hora de promocionar l'ESS, ja que és una política que pretén discriminar les activitats que

¹⁴ La Generalitat té la competència exclusiva en matèria d'ordenació del sector de l'economia social, com recull l'article 124.2 de l'Estatut d'Autonomia.

¹⁵ El cas de la Titaranya és un exemple del que al món anglosaxó es coneix com a *Community Land Trust*, corporacions sense ànim de lucre que desenvolupen i administren una o diverses propietats en nom d'una comunitat.

s'assenten a determinats sòls urbans, regulant de forma explícita les parcel·les on el mercat pot establir-hi les seves regles, aquelles on el mercat s'ha de sotmetre a les regles de l'administració o, directament, exclouent el mercat d'aquells espais considerats d'interès o essencials.

Tanmateix, tal i com hem vist amb la MPGM 22@2020, la rigidesa jurídica de la normativa urbanística fa que aquesta sigui una via de promoció amb poc recorregut. En tot cas, cal explorar formes de planificació que facilitin l'assentament d'activitats d'ESS, com pot ser la inclusió de clàusules favorables, la reserva de sòl als usos d'ESS o la destinació de parcel·les d'equipaments a aquests usos. Aquest conjunt de mesures han de ser estudiades en profunditat i valorades políticament, ja que han de fer front a un repte altament complex.

3. Treball de camp: l'ESS a l'entorn del 22@

L'estudi empíric d'aquesta recerca va dirigit a conèixer la realitat de l'ESS al Poblenou: el seu abast i composició, les limitacions i dificultats que perceben i la seva relació amb el territori. A continuació, exposem els resultats de la investigació proposada a la metodologia (Apartat 1.1), desenvolupant prèviament les hipòtesis avançades a l'inici de la recerca.

3.1 Desenvolupament de les hipòtesis

A partir de les qüestions discutides al marc teòric, tenim les eines per a concretar les hipòtesis formulades, les quals seran contrastades al final d'aquest capítol.

H1. La necessitat de promoure l'ESS al Poblenou.

Promoure l'ESS al context metropolità és necessari perquè esdevé una eina estratègica per a garantir la reproducció de la vida, de forma alternativa a la lògica d'acumulació del capital.

H2. L'impacte del 22@ sobre el desenvolupament de l'ESS al Poblenou.

El 22@ suposa una barrera al desenvolupament de l'ESS al Poblenou, degut a 1) els preus del sòl transformat, que la fa inaccessible a activitats menys competitives i 2) la normativa del 22@, que provoca incertesa a les activitats econòmiques externes a l'economia del coneixement.

H3. L'orientació de les polítiques destinades a promoure l'ESS al Poblenou.

L'ESS ha de disputar esferes d'influència a les dinàmiques del capital, i per a això necessita del suport de l'administració pública, establint una *aliança públicocomunitària*. Aquest suport ha tenir com a finalitat última la construcció d'un *Mercat Social* al territori. A més, assumim que la principal problemàtica de l'ESS a l'àrea del 22@ és l'accés al sòl, de manera que les administracions han de facilitar la presència de l'ESS via accions polítiques i urbanístiques.

3.2 Estudi quantitatiu: el cooperativisme al Poblenou

En aquest apartat exposem una fotografia l'univers cooperatiu al Poblenou. Per tal de quantificar aquesta realitat, utilitzem el directori d'empreses cooperatives existents al Poblenou al novembre del 2020 i seguim la metodologia exposada al Subapartat 1.1.2.

Prèviament, cal advertir que l'ús d'aquesta base de dades ens aporta una fotografia imperfecta, que ens permet intuir certs aspectes de la realitat, però els quals necessiten ser contrastats. Això respon a limitacions metodològiques següents:

- El directori només recull dades de les cooperatives registrades al Poblenou¹⁶. Això deixa fora de l'anàlisi descriptiva tant les iniciatives d'ESS que no operen com a cooperatives (per exemple, un hort comunitari), com aquelles cooperatives que treballen de forma informal o no registrada.
- El fet que la seu social de les cooperatives estigui registrada al Poblenou pot no correspondre's a l'àrea d'activitat o al lloc de residència dels treballadors o usuaris, si bé hem pressuposat que aquesta premissa es compleix.
- Les cooperatives que apareixen són aquelles que estaven en actiu a finals del 2019. Això implica que no hem accedit a informació referent a les iniciatives que han deixat d'existir, així com de les fluctuacions de les persones associades.

Per tot això, cal entendre aquest primer mètode d'estudi com un exercici aproximatiu, el qual ens ha de donar pistes sobre la realitat estudiada i ens servirà de base per a fer una explicació aprofundida a l'estudi qualitatiu.

3.2.1 El Poblenou, un barri històricament cooperativista

El Poblenou és un barri d'una tradició cooperativista molt arrelada (Dalmau, 2015). Ja a finals del segle XIX, el Poblenou

“aixoplugava una malla comunitària de locals sindicals, ateneus, cooperatives, corals, mutualitats, escoles, grups esperantistes, societats excursionistes i esportives, que donaven resposta material i cultural a l'explotació obrera del règim fabril” (Fernández i Miró, 2016, p. 130).

¹⁶ Les dades corresponen al codis postals 08005-08018-02019-08020, de forma que agafa la totalitat del Poblenou i el Besòs i la part inferior de la Verneda.

L'element més icònic d'aquesta xarxa eren les cooperatives de consum, tals com l'Artesana (1876), L'Independent (1887), La Flor de Maig (1890), L'Econòmica (1893) i Pau i Justícia (1897). Al tombant de segle, aquest conjunt de cooperatives agrupava unes 367 unitats familiars, cosa que correspondria a un 8% de la població del moment (Dalmau, 2015, p. 67). Aquesta xifra s'enlairaria fins les 2.303 famílies cooperativistes l'any 1928 (*Ibid.*, 76). Després de l'explosió cooperativista i col·lectivista de la Segona República i la Guerra Civil, el franquisme va escapar aquesta dinàmica expansiva del cooperativisme.

Als anys setanta, la deslocalització afectaria el caràcter industrial del Poblenou, resultant un buidament progressiu de les fàbriques. És en aquest moment, l'any 1977, que la fàbrica Waldes presenta un expedient de regulació d'ocupació i els treballadors aposten per adquirir i autogestionar l'empresa, cosa que aconsegueixen l'any 1981, fundant una cooperativa, amb 80 treballadors inicials, que s'ha mantingut fins l'actualitat (Fernández i Miró, 2016, p. 132). Malgrat aquesta excepció, l'activitat industrial al Poblenou ha anat disminuint, així com l'activitat en tallers i obradors d'artistes, com és el cas de Can Ricart (Cruz i Martí-Costa, 2010), i ha estat substituïda per activitats relacionades amb els serveis, especialment a les zones afectades pel 22@. Aquest canvi del caràcter productiu del barri s'ha vist reflectit en el seu entramat cooperatiu, com comprovem més endavant.

La presència del cooperativisme al Poblenou és encara vigent, i amb una major concentració si ho comparem amb la resta d'àrees barcelonines. Segons dades del 2015, al Districte de Sant Martí, s'hi ubicaven el 17% de les cooperatives registrades a Barcelona. Sumant el conjunt d'iniciatives d'ESS identificades per l'Ajuntament de Barcelona, entre les quals figuren entitats del tercer sector, societats laborals, centres especials de treball, iniciatives de gestió comunitària i mercats d'intercanvi, el districte comprenia el 12% de la ciutat, només per sota del 19% existent a l'Eixample i lleugerament per sobre de l'11% dels districtes de Sants, Gràcia i Ciutat Vella¹⁷ (Fernández i Miró, 2016, p. 11; Barcelona Activa, 2018, p. 49).

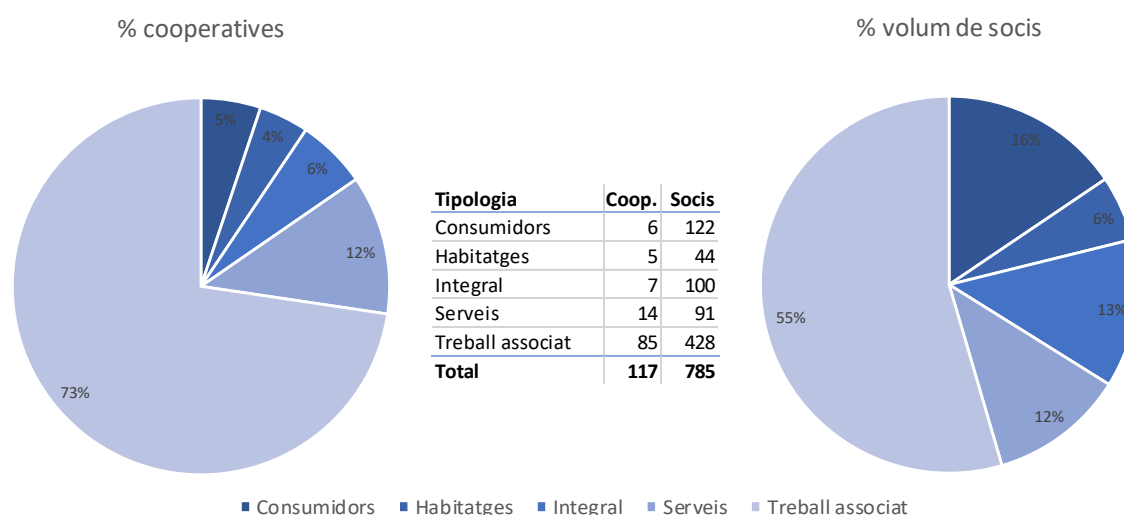
¹⁷ Cal presumir que a l'Eixample s'hi situen seus d'entitats socials d'un abast territorial més gran, sigui municipal o nacional, pel seu caràcter cèntric, cosa que distorsiona aquestes dades. En tot cas, podem afirmar que el districte de Sant Martí té una composició similar als districtes de tradició obrera i popular com Gràcia i Sants-Montjuïc.

3.2.2 Anàlisi descriptiva: les cooperatives existents al Poblenou

Observant les dades del Registre General de Cooperatives de Catalunya, podem afirmar que actualment el sector cooperatiu té una presència limitada al Poblenou, ja que es compon d'unes 120 cooperatives constituïdes per quasi 2.800 cooperativistes¹⁸.

La majoria d'aquestes cooperatives són de treball associat (73%), si bé aquestes representen un pes menor del nombre de socis (55%), mentre les 6 cooperatives de consumidors que hi figuren (un 5% del total), corresponen al 16% de cooperativistes del barri (Il·lustració 7). Així, hem de tenir en compte dues realitats diferenciades: les cooperatives dirigides als consums col·lectius (consum i habitatge) i aquelles dedicades a activitats productives-laborals. Les primeres aglutinen un nombre elevat d'usuaris en alguns projectes puntuals, mentre que les segones estan compostades per una quantitat considerable d'iniciatives de petita dimensió.

Il·lustració 7. Tipologia de les cooperatives de Poblenou

Font: dades del Registre General de Cooperatives de la Generalitat (2020).

¹⁸ Entre aquestes cooperatives figuren tres que, per la seva dimensió, distorsionen els resultats:

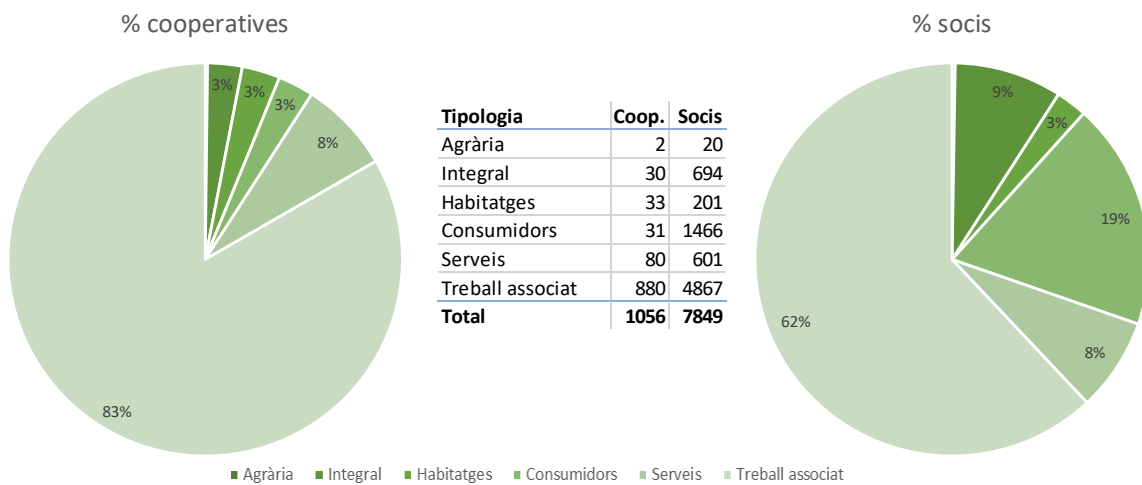
- Cooperatives d'habitatge del Sagrat Cor de Jesús i Nuestra Señora de la Fe (fundades als anys cinquanta, sumant 1.300 socis): no són significatives per la seva antiguitat.
- La Xarxa Virtual de Consum (1997), amb 700 socis, un servei que la UOC ofereix a la seva comunitat universitària, independentment de la seva relació amb el Poblenou.

Excloem aquestes tres iniciatives de l'anàlisi, de manera que operem amb una mostra de 117 cooperatives i 785 cooperativistes.

D'aquest fet podem inferir una primera conclusió: el cooperativisme al Poblenou és actualment un model laboral residual, el qual ocupa mig miler de persones en una constel·lació d'empreses de petita dimensió.

Un esquema semblant es pot observar per al total de cooperatives de Barcelona (Il·lustració 8), on el treball associat és el tipus de cooperativa més comuna (83%), però les cooperatives de consumidors i agrupen més socis¹⁹.

Il·lustració 8. Tipologia de les cooperatives de Barcelona

Font: dades del Registre General de Cooperatives de la Generalitat (2020).

Aprofundint en l'esfera laboral (Il·lustració 9), composta pel conjunt de cooperatives de treball associat, integrals i de serveis, observem que:

- El 70% de les empreses de treball associat són terciàries i el 30% són industrials. Ambdós sectors sumen aproximadament 200 treballadors cadascun. Així, mentre una cooperativa del sector serveis ocupa 4 treballadors de mitjana, la industrial n'ocupa 8.
- La totalitat de cooperatives de serveis i integrals s'adscriuen al sector terciari, de manera que el sector serveis acaba ocupant el 63% dels treballadors en un 71% de les cooperatives laborals.

¹⁹ Per al cas de Barcelona, hem exclòs aquelles cooperatives amb seu a Barcelona però amb un servei que identifiquem com a supramunicipal, com és el cas d'Abacus, amb més de 60.000 socis. Aquestes cooperatives, totes de consumidors, sumarien més de 120.000 cooperativistes a la mostra, cosa que distorsionaria els resultats.

- Això confirmaria la hipòtesi de la terciarització del món cooperativista, com comprovem més endavant en analitzar-ne l'evolució.
- A Barcelona, la terciarització del món cooperativista és més accentuada: només un 10% de les cooperatives i el 8% dels socis corresponen a la indústria. A més, aquestes empreses industrials són més petites que al Poblenou, amb uns 5 socis de mitjana.

II-lustració 9. Distribució per sectors de les cooperatives laborals

EL POBLENOU					BARCELONA				
Cooperatives laborals	Coop.		Socis		Cooperatives laborals	Coop.		Socis	
Habitatge	4	4%	28	5%	Agricultura	10	1%	39	1%
Indústria	26	25%	201	32%	Habitatge	71	7%	345	6%
Serveis	76	72%	390	63%	Indústria	99	10%	509	8%
Total	106		619		Total	992		6182	

Font: dades del Registre General de Cooperatives de la Generalitat (2020).

Seguint amb l'anàlisi descriptiva, la II-lustració 10 mostra la classificació per subsectors de les cooperatives definides com a laborals i les de consumidors (excloses només les d'habitatge). Quant al sector serveis, destaca el comerç al detall com el subsector més representatiu, i el que aplega la majoria de cooperativistes. Cal assenyalar que en aquest subsector s'inclouen les cooperatives de consum registrades, i que coincideixen amb les més nombroses, com Cydònia (24 usuaris) i Mespilus (36 usuaris). D'altra banda, les cooperatives industrials estan majoritàriament relacionades amb el metall, com és el cas d'indústries Waldes, SCCL (amb 80 treballadors²⁰).

II-lustració 10. Distribució per subsectors de les cooperatives del Poblenou

SECTOR SERVEIS					SECTOR INDUSTRIAL				
Subsector de la cooperativa	Coop.		Socis		Subsector de la cooperativa	Coop.		Socis	
Comerç al detall i a l'engròs	16	20%	140	28%	Productes metàl·lics	9	33%	122	58%
Serveis a les empreses	12	15%	58	12%	Arts gràfiques	5	19%	19	9%
Serveis a les persones	10	12%	97	19%	Fabricació de maquinària	3	11%	13	6%
Educació - esports	10	12%	79	16%	Productes alimentaris - begu	2	7%	5	2%
Transports - logística	10	12%	49	10%	Confecció	2	7%	6	3%
Construcció - instal·lacions	9	11%	32	6%	Fusteria	2	7%	13	6%
Creació - art - cultura	5	6%	15	3%	Matèries plàstiques	1	4%	4	2%
Manteniment vehicles	4	5%	14	3%	Fabricació de teixits	1	4%	3	1%
Disseny especialitzat	3	4%	10	2%	Producció d'energia	1	4%	10	5%
Restauració - hostaleria	2	2%	8	2%	Fabricació especialitzada	1	4%	16	8%
Total	81		502		Total	27		211	

Font: dades del Registre General de Cooperatives de la Generalitat (2020).

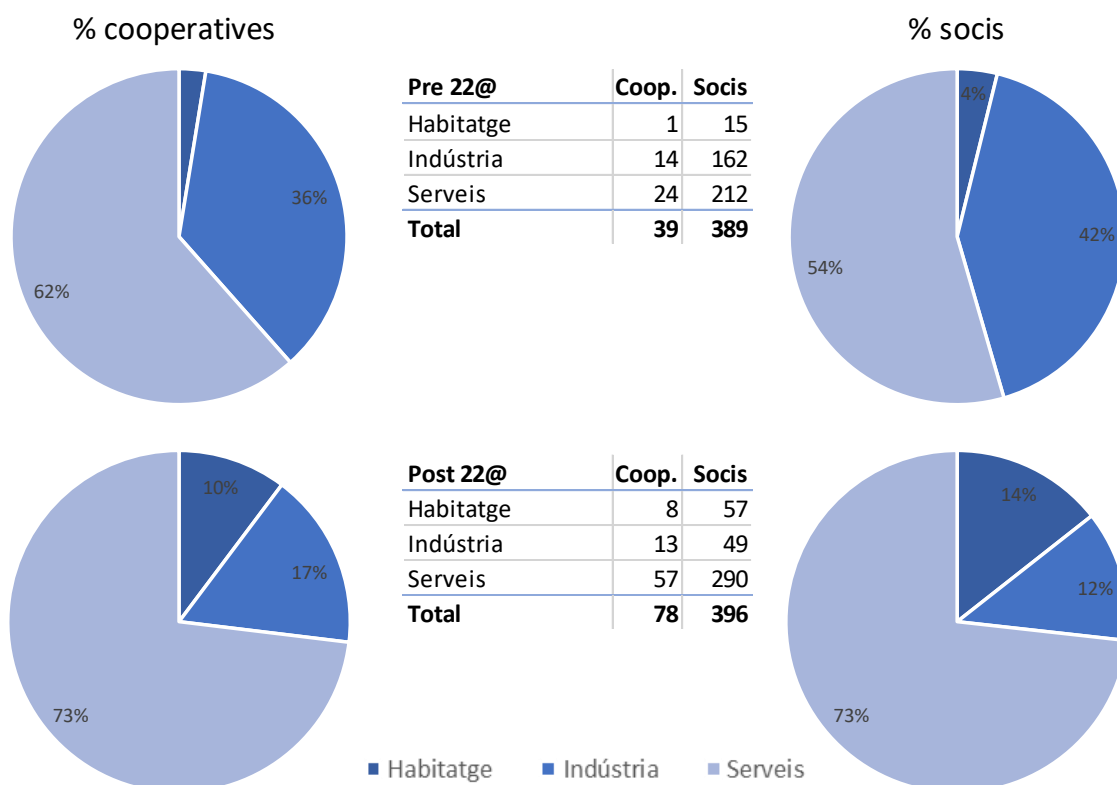
²⁰ Cal advertir novament que les xifres que ens dona el registre són una aproximació de la realitat actual, ja que sabem que a dia d'avui Indústries Waldes té uns 30 treballadors en actiu.

3.2.3 L'any 2000: un punt d'inflexió?

Les dades presentades fins ara ens ofereixen una fotografia de les cooperatives actuals, però no ens expliquen quina ha estat la seva evolució. Amb aquest objectiu, situem una data de tall en l'any 2000, quan s'aprova el 22@, i comparem la composició de cooperatives per sectors en ambdós períodes.

Tal i com mostra la Il·lustració 11, veiem com les cooperatives industrials han perdut pes relatiu respecte a les del sector serveis: el sector terciari ha comprès tres quartes parts de les cooperatives i socis des de la implantació del 22@. Afegim que la majoria d'entitats existents s'han creat posteriorment al 2000 (78 respecte 39), si bé el nombre de cooperativistes és semblant en ambdós períodes. Així, s'observa que es creen més cooperatives però de dimensió més reduïda.

Il·lustració 11. Comparació de la distribució per sectors post 22 @

Font: dades del Registre General de Cooperatives de la Generalitat (2020).

Respecte a les cooperatives d'habitatge, sabem que aquestes van ser una eina relativament estesa als anys cinquanta i seixanta, amb iniciatives com Grup Civit de Pau i Justícia, Cooperativa del Sagrat Cor i Nuestra Señora de la Fe (Fernàndez i Miró, 2016,

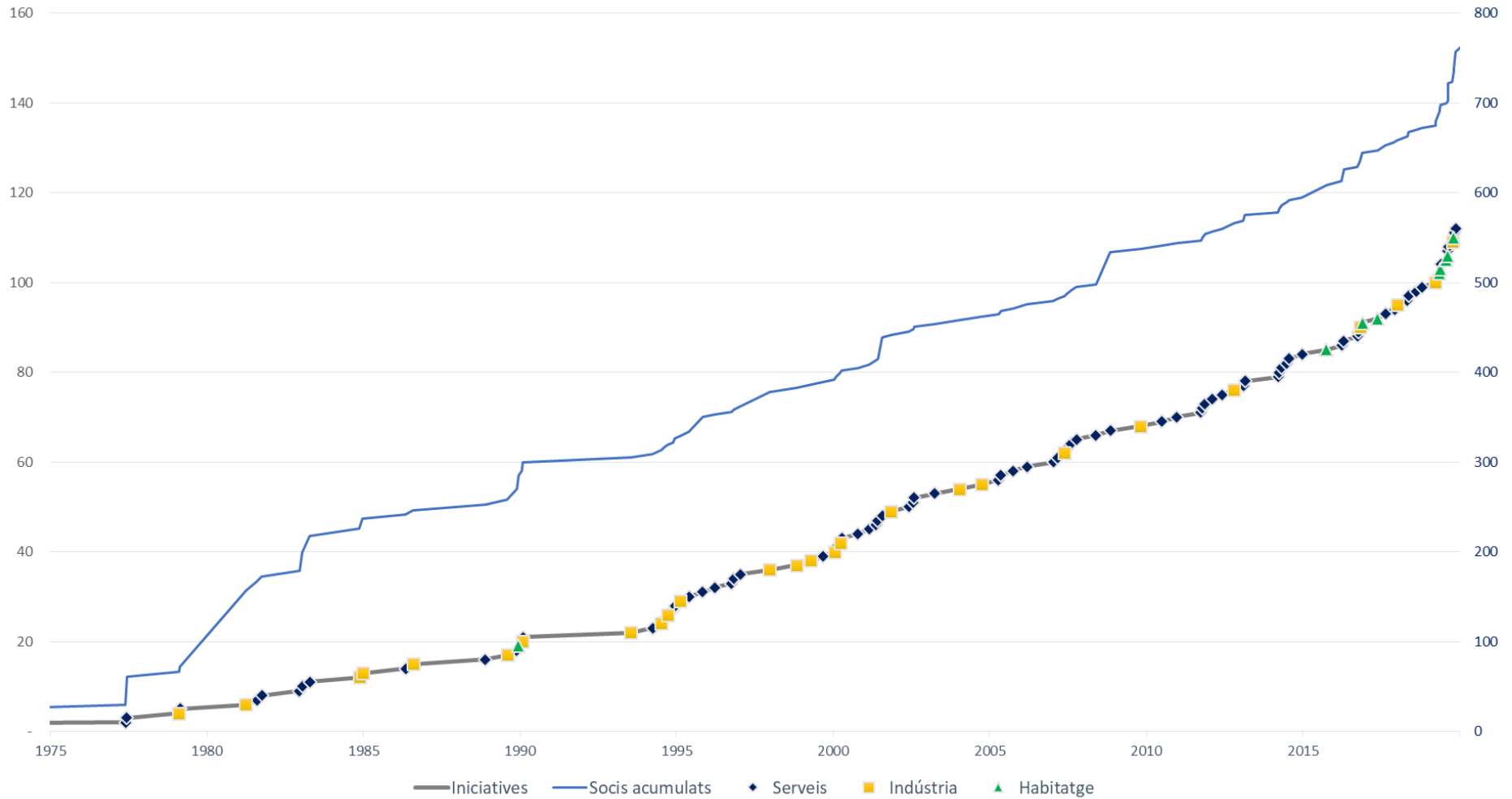
p. 135), les quals no surten reflectides a les gràfiques. Observem que al segle XXI s'ha recuperat aquesta pràctica, com mostren les 8 iniciatives sorgides posteriorment al 22@, si bé aquestes són formades per grups més reduïts de socis (7 de mitjana).

Finalment, analitzem l'evolució de les cooperatives existents actualment al Poblenou a partir de la gràfica de la II-lustració 12, la qual pretén sintetitzar els elements exposats en aquest apartat. La seva lectura ens suggereix realitzar aquestes afirmacions:

- Llegim un creixement de les cooperatives en els últims deu anys, cosa que indica que la xarxa cooperativa del Poblenou és molt jove (més de la meitat no tenen una antiguitat superior als 15 anys). Aquesta tendència no es correspon a un augment similar del nombre de cooperativistes, ja que les cooperatives més recents es constitueixen amb un nombre menor de socis inicials.
- La creació de cooperatives ha estat constant al barri des de l'any 1995, de manera que continua sent una alternativa escollida per persones que decideixen treballar o consumir al barri de forma cooperativa²¹. Tampoc s'intueix una afectació de la crisi del 2008 en el continu de creació de cooperatives.
- Quant a la composició per sectors, podem veure com la creació de cooperatives industrials es va alentint d'ençà l'any 2000, si bé en cap moment se'n deixen de constituir. En la tendència contrària, les cooperatives del sector serveis prenen més protagonisme a partir del 22@ i se n'espesseix la constitució fins al present.
- S'identifica la constitució de 8 cooperatives d'habitatge en els últims 5 anys, si bé aquestes no tenen la capacitat d'aportar el mateix nombre de cooperativistes com ho feien als anys cinquanta i seixanta.

²¹ Ara bé, les dades de cooperatives creades abans d'aquesta data han de ser llegides amb cautela, ja que només mostren les cooperatives "supervivents".

Il·lustració 12. Evolució de les cooperatives existents al Poblenou

Font: dades del Registre General de Cooperatives de la Generalitat (2020).

3.3 Estudi qualitatiu: present i futur de l'ESS al Poblenou

L'estudi qualitatiu d'aquesta recerca s'ha elaborat principalment amb la informació aportada per les entrevistes en profunditat realitzada als casos seleccionats, les dades dels quals es detallen a la II-lustració 13. El treball de camp, realitzat entre el setembre i l'octubre de 2020, s'ha efectuat mitjançant una mostra intencionada, determinant el perfils segons unes variables contraposades.

Amb aquesta finalitat, hem realitzat una primera entrevista a la Taula Eix Pere IV, entitat veïnal dedicada a la promoció de l'ESS al Poblenou i que ha actuat com a informadora de les entitats potencials a investigar. A partir d'aquí, hem seleccionat sis iniciatives-diana, de les quals hem realitzat quatre entrevistes, donat que dues des les quals no ha estat possible (ressaltades en gris a la taula).

II-lustració 13. Taula resum de les iniciatives entrevistades

Iniciativa Data d'entrevista	Tipologia	Creació	Activitat	Localització
Taula Eix Pere IV 22/09/2020	Entitat veïnal	2014	Promoció de l'ESS al Poblenou	Perequartu (equipament 7@)
Pebre Roig 16/10/2020	Cooperativa de consum	2020	Supermercat de proximitat	En cerca de local
BiciClot 21/10/2020	Cooperativa de treball associat	1994	Promoció de la mobilitat sostenible	Can Picó (equipament 7@)
Emelcat 22/10/2020	Cooperativa de treball associat	2014	Energies renovables	Local de lloguer (fora del 22@)
MacusCoop 27/10/2020	Cooperativa de treball associat	2018	Fusteria i artesania 3.0	Local de lloguer (en sòl 22@)
TMDC	Cooperativa de treball associat	2013	Fusteria i artesania 3.0	Local de lloguer (fora del Poblenou)
Indústries Waldes	Cooperativa de treball associat	1981	Sector del metall	Propietat (en sòl 22@)

La tria d'aquests perfils ha estat feta segons les variables de control que avançàvem a la metodologia (Subapartat 1.1.2):

V1. Relació temporal amb el 22@: contrastem la percepció d'entitats creades abans del 22@ (BiciClot, Waldes) i posteriorment (Macus, Emelcat, TMDC, Pebre Roig).

V2. Relació espacial amb el 22@: cerquem diferenciar l'experiència d'aquelles empreses situades al Poblenou però fora del 22@ (Emelcat) i aquelles en sòl 22@, ja sigui en equipaments 7@ cedits per l'Ajuntament (BiciClot), de lloguer en un espai no transformat (Macus) o en un local de propietat (Waldes). També, hem volgut conèixer l'experiència d'una iniciativa fundada al Poblenou però que ha marxat (TMDC), si bé no n'hem realitzat l'entrevista. Finalment, sumem el cas d'un projecte incipient que està en situació actual de cerca d'espai (Pebre Roig).

V3. Relació amb l'economia del coneixement: hem diversificat els casos d'estudi segons la seva activitat, ja sigui industrial (Macus, TMDC, Waldes), de l'economia del coneixement (Emelcat), de serveis (BiciClot) o de l'àmbit del consum (Pebre Roig)²².

A continuació exposem els principals resultats de les entrevistes, assenyalant els punts en comú i les principals diferències identificades en les percepcions i opinions manifestades per les entitats entrevistades, en els punts claus de la investigació. Per ordre, discutim sobre la percepció de l'ESS i els valors de l'activitat cooperativa, seguim analitzant l'abast de la xarxa d'ESS establerta al barri i, finalment, introduïm la variable espacial, analitzant quin és l'impacte del 22@ en les iniciatives estudiades i quina és la percepció generalitzada del model de barri actual.

3.3.1 Percepció del cooperativisme i l'ESS

La primera pregunta que ens fem és a l'entorn de la finalitat de l'activitat cooperativa i el seu ajustament als paràmetres de l'ESS. La forma d'empresa recurrent a l'ESS és la cooperativa, i així ho són les iniciatives que hem entrevistat. D'altra banda, existeixen

²² La inclusió de cooperatives del sector manufacturer (TMDC, Macus, Waldes), en aquest cas dels sectors de la fusta i la metal·lúrgia, es correspon amb la seva representativitat dins del sector cooperatiu industrial, com hem vist a l'estudi quantitatiu (3.2.2).

altres iniciatives dins l'entramat d'ESS, entre elles associacions com la Taula, que no estan formalitzades com a cooperatives.

El raonament que hi ha darrera l'opció de constituir-se com a cooperativa difereix segons a qui preguntem, si bé hi ha una coincidència en destacar el caràcter democràtic com a factor determinant d'aquest model. Com hem pogut constatar, el fet cooperatiu segueix la lògica de traduir uns valors en l'activitat econòmica²³, en base a "un model productiu més democràtic" (BiciClot) o, fins i tot, amb una finalitat política de "sumar el màxim de gent a un model de consum alternatiu" (Pebre Roig).

Identifiquem també una coincidència en la concepció de l'ESS, la qual no només ha de ser una constel·lació de cooperatives, sinó un conjunt d'iniciatives amb una finalitat compartida, sense limitar-se a una forma jurídica concreta.

El cooperativisme: una forma d'activisme

Les entitats entrevistades expressen de forma més o menys explícita que el cooperativisme té un caràcter activista. Aquest activisme té com a finalitat construir models de societats basats en la mobilitat sostenible (BiciClot), una transició energètica sostenible i democràtica (Emelcat) o la garantia d'un treball autogestionat i de proximitat (Macus), així com un consum conscient i ecològic (Pebre Roig). Alhora, hi ha iniciatives que aprofiten la seva activitat per a donar vida a espais patrimonials buits, com és el cas de BiciClot amb Can Picó o la Taula amb Can Ricart.

També cal incloure el feminisme com a finalitat transversal d'algunes d'aquestes activitats, ja sigui per a visibilitzar o valoritzar les dones en entorns masculinitzats (Emelcat), adoptant una perspectiva de gènere a la seva activitat (BiciClot) o construint un model productiu més basat en les cures i el valor del treball reproductiu (Macus):

“Si l'ESS no és economia feminista que posi la vida al centre del model productiu, per a mi no és economia ni social ni solidària, és economia, i ja està”.

²³ Tanmateix, el cooperativisme és un model que té els seus riscos i febleses, i la solidesa dels seus valors no en queda al marge. Així, una empresa consolidada pot anar perdent l'horitzó d'aquesta finalitat compartida, a mesura que la pressió del mercat obliga a dirigir l'activitat a la competitivitat. Per a aquesta qüestió recomanem les entrevistes a Indústries Waldes d'aquest enllaç: https://ciutatnova.org/wp-content/uploads/2018/07/00_09_Artisans-els-master-makers-WALDES.pdf [consulta: 10/11/2020].

En definitiva, podem afirmar que existeix una finalitat última de transformar la societat. A nivell més concret, existeix una lògica de garantir l'ocupació i l'activitat econòmica al barri a partir de la satisfacció de les necessitats de la població, la diversificació d'activitat i l'ús comunitari del patrimoni.

La finalitat política: l'aposta per un barri cooperatiu

Anant més enllà, també podem identificar una lògica de cooperació que transcendeix l'esfera de la pròpia iniciativa: algunes cooperatives faciliten eines a terceres persones o projectes, ja siguin tallers d'autoreparació de bicicletes (BiciClot) o maquinària per a l'artesania (Macus). Alhora, la forma de fer-ho comunitàriament dona peu a dinàmiques de "*pol·linització creuada*", cosa que enriqueix els projectes i aporta valor afegit. Així, podem veure com aquests projectes segueixen lògiques de *fertilització creuada* i d'economies d'escala que els apropen a la naturalesa dels *districtes industrials*.

Amb la mateixa voluntat d'aconseguir economies d'escala, Pebre Roig proposa obrir un supermercat cooperatiu al barri per tal d'impulsar un salt qualitatiu del cooperativisme de consum poblenoví. La idea va sorgir de la Taula en el context del confinament per Covid-19 de la primavera del 2020, arran de l'èxit que va tenir la campanya "Ajudem el camp des del barri" on s'animà als veïns i veïnes a sumar-se a les cooperatives de consum existents i a crear-ne de noves²⁴. Ara estan buscant un espai on ubicar-hi el supermercat, el qual servirà per augmentar el nombre de cooperativistes de consum, facilitar la compra a l'usuari i rebaixar-ne els preus i, si això es consolidés, actuaria alhora com a "amplificador de nous projectes cooperatius". Així, segons ells,

"si arribem a un ventall molt ampli [de socis], ens podrem començar a plantejar un fons d'inversió de barri, cooperatives d'habitatge o de producció, que podrien ser de sabor o de pastes (...). Que això obri a la formació de cooperatives de treball industrial per tornar als locals del 22 @ i anar guanyant terreny".

²⁴ Si s'esperava omplir les 25 places vacants que declaraven tenir les set cooperatives de consum existents (L'Unió, Mespilus, Massa Terra, Cidònia, Verd Nou, l'Antiga de Ca l'Isidret i Estèvia), es van arribar a sumar 200 noves famílies cooperativistes, amb les quals s'han doblat les cooperatives amb la creació de set noves: La Plata, la nova de Ca l'Isidret, Ceba de Mar, a l'Escocesa, al passatge Trullàs, al BiciHub i Pebre Nou. Fa temps que des de la Coordinadora de Cooperatives de Consum del Poblenou es detectava cert estancament, però la pandèmia a suposat un punt d'inflexió.

En aquest cas, la finalitat de la cooperativa és explícitament política, perquè va més enllà de les economies d'escala i pensa amb una lògica d'expansió d'un model econòmic alternatiu a l'economia capitalista.

També identifiquem un caràcter polític explícit en el fet que perceben la seva activitat com a una acció de resistència, tal i com explica la Taula:

“La relació que té la Taula Eix Pere IV amb l'ESS està molt arrelada des de l'inici per tal de donar equilibri al que vèiem que estava passant, aquesta conquesta de pisos de luxe, d'oficines, d'hotels, de que tots els petits negocis arrel de l'encariment del sòl havien de marxar, teníem molt clar que s'havia de fer una resistència a tot això”

La mateixa expressió utilitza Macus, justificant la decisió de quedar-se en sòl poblenoví per tal de "resistir a un model (...) que no vols que s'imposi", admetent fins i tot certa "tossuderia". Reprenem aquesta qüestió al relacionar els resultats amb les dinàmiques territorials del Poblenou i la presència del 22@.

3.3.2 La Xarxa d'ESS al Poblenou

Un cop explorades l'autopercepció i la finalitat de les cooperatives investigades, ens és precís aprofundir en la xarxa d'ESS al Poblenou, és a dir, la forma en que el conjunt de cooperatives i iniciatives de l'economia solidària del barri s'interrelacionen.

La Taula Eix Pere IV: referent de l'ESS al Poblenou

Hem pogut constatar que la xarxa d'ESS al Poblenou és incipient, si bé encara és feble. El seu pal de paller és la Taula Eix Pere IV, ja que ofereix acompanyament, recursos i espais a les iniciatives que ho requereixen. De fet, la totalitat d'iniciatives analitzades han tingut alguna relació amb la Taula, ja sigui per rebre recursos i espais o per desenvolupar projectes conjuntament: el BiciHub amb BiciClot, la Unitat d'Energia Urbana de Can Ricart amb Emelcat i certs treballs metal·lúrgics amb Macus.

Així, la Taula exerceix de pol de centralitat de la xarxa, constituir-se com allò que Òscar Rando defineix com a elements transversals de l'ecosistema de l'ESS (2017, p. 112).

“Amb les altres entitats de la Taula no tenim tanta relació directa, però al mateix temps totes ens coneixem, sabem on estem i quan ens necessitem ens demanem” (Macus).

Però, què ha dut a la Taula Eix Pere IV, una entitat formada per persones voluntàries, a centrar la seva activitat en la promoció de l'ESS al Poblenou? Segons ens expliquen, tenia una relació directa amb l'impacte que el 22@ exercia sobre els usos urbans:

“Quan va sortir la Taula Eix Pere IV sí que vèiem una relació molt clara entre el buit urbà (...) que ha provocat el 22@ (...) i la necessitat d'ocupar aquests espais buits amb projectes i iniciatives diferents, un negoci diferent que cobrís les necessitats de la gent que hi viu”.

Així, davant la percepció d'un excés de solars buits, baixos comercials tancats i patrimoni en degradació, es desconfiava que les activitats econòmiques que atreïa el 22@ satisfés aquestes necessitats. Així ho van contrastar amb l'enquesta ciutadana que van realitzar l'any 2016 sobre la modificació urbanística del Carrer Pere IV, de la qual es deduïa una reivindicació per part del veïnat de més iniciatives socials com són les cooperatives, els horts urbans i el comerç de proximitat²⁵. A partir d'això, la tasca de l'associació va anar dirigint-se a l'ESS i a la dinamització de dos espais municipals, Ca l'Isidret i el Perequartu.

El coneixement mutu com a pas previ a la intercooperació

Anteriorment hem exposat algunes dinàmiques d'intercooperació entre les iniciatives analitzades, la majoria de les quals gràcies a la tasca que realitza la Taula. Tanmateix, les entitats creuen que aquesta intercooperació és limitada i que té molt marge de creixement, i atribueixen aquesta limitació a un possible desconeixement de l'activitat de les altres iniciatives:

“La intercooperació és clau, (...) quan t'uneixes estàs més capacitat per fer més coses o per fer-les millor. En el món de l'ESS encara més, perquè és un model de pensament de la societat i l'economia encara molt jove i petit, i hi ha moltes entitats de l'ESS, però que són petites i no es coneixen entre elles. (...) No cal inventar coses noves perquè segur que ja estan inventades. Hi ha molts projectes que estan fent aquestes coses però no ens coneixem, i no posem el temps la necessitat i el ritme suficients per a trobar-nos”. (BiciClot)

Aquesta cita ens dona una primera pista de les línies d'actuació política que cal desenvolupar: l'enfortiment de la intercooperació via la trobada d'entitats, assegurant

²⁵ Podeu consultar l'enquesta a l'enllaç <https://eixpereiv.org/enquesta/> [consulta: 15/11/2020].

aquest coneixement mutu. Aquesta és una actuació que l'Ajuntament duu a terme, dins l'estratègia de visibilització de les iniciatives existents d'ESS, mitjançant "accions per facilitar punts de trobada i coneixença entre les iniciatives d'ESS i les iniciatives que no s'autoinclouen en aquest àmbit" (Barcelona Activa, 2018, p. 89).

El paper de l'administració pública: acompanyament i consolidació

Com hem desenvolupat al marc teòric (2.3.2), els poders públics estan apostant cada cop més per l'impuls de formes d'activitat econòmica alternatives o innovadores, entre les que s'inclou l'ESS. Aquesta implicació de l'Ajuntament s'ha materialitzat al Poblenou amb la facilitació de subvencions i amb la col·laboració amb la Taula.

Hem constatat que la majoria d'iniciatives analitzades depenen amb més o menys grau del suport de l'Ajuntament. Per exemple, en el cas d'Emelcat, com a cooperativa amb dificultat d'accés a grans inversors, obtenen la majoria d'ingressos de concursos o convenis amb l'administració pública. Altres casos estan lligats a subvencions o convenis amb el consistori²⁶, com la Taula Eix Pere IV mateixa, o desenvolupen la seva activitat gràcies a la cessió d'espais municipals (BiciClot).

Per la seva banda, la Taula manifesta cert desacord amb el plantejament de les accions de promoció de l'ESS, massa enfocada als resultats. Així, quan s'han encarregat d'aquests projectes de promoció, com és la dinamització del Cercle Mar de l'Ateneu Cooperatiu (2018), la dotació de diners ha estat lligada a la creació d'un mínim de cooperatives. Lligar aquesta promoció a un indicador estrictament quantitatiu és desencertat perquè

"l'ESS no és d'un dia per l'altre, (...) [no es poden esperar] resultats en un tema tan sensible com són projectes que van destinats a les persones, projectes que s'engeguen des de zero".

A partir d'aquesta reflexió la Taula ha dirigit la seva activitat a l'acompanyament i difusió de les iniciatives que sorgeixen, prioritzant la consolidació del cooperativisme existent i la seva interrelació a la creació forçada d'empreses cooperatives.

²⁶ D'altra banda, s'apunta que les subvencions són un mecanisme obsolet i poc eficient, el qual et lliga a l'administració i que la majoria de recursos aportats van destinats a la seva mateixa justificació (Taula, Macus).

3.3.3 El cooperativisme a l'ull de l'huracà: ESS a l'entorn del 22@

Un dels elements d'anàlisi clau en la nostra recerca és la relació d'aquestes iniciatives amb l'espai on estan ubicades, tractant de mostrar la influència que té la normativa urbanística sobre sectors com l'ESS. Amb aquesta voluntat, hem preguntat a les iniciatives entrevistada el règim de tinença, l'afectació del 22@ a l'espai on treballen i les limitacions que aquesta situació els suposa.

La ubicació de les cooperatives analitzades

Primerament, comprovem que la situació a l'interior del 22@ respon a diferents factors:

Indústries Waldes s'ha ubicat a la mateixa fàbrica durant 100 anys, i ho fa des dels anys vuitanta en règim de cooperativa. L'afectació del 22@ a l'edifici que l'empresa té en propietat va posar en perill l'activitat industrial que realitzava, ja que no podien assumir el preu de la transformació i l'adequació de l'activitat a la normativa era incerta. Finalment, la negociació amb l'Ajuntament, l'any 2008²⁷, va permetre continuar l'activitat industrial fins l'actualitat.

BiciClot s'ubica a una nau patrimonial, Can Picó, gràcies a una cessió de l'Ajuntament de 30 anys, que va costar una llarga negociació. L'entitat manifesta que no els hagués estat possible venir al Poblenou sense aquesta opció.

Aquests dos projectes tenen garantida la seva continuïtat en espais transformats del 22@, al ser propietaris del local o a l'ubicar-se en una propietat municipal. L'altra cara de la moneda la protagonitzen els projectes en règim de lloguer, especialment en espais no transformats:

Macus, que està ubicada en un espai per transformar del 22@, no creu que sigui possible la seva continuïtat al barri.

“Ara el 22@ d'alguna manera està expulsant els projectes del nostre estil: som artesans bruts, perquè som una fusteria i per tant fem pols i fem soroll, i l'Ajuntament de Barcelona considera que aquest tipus d'indústries no han d'estar a la ciutat, perquè són indústries que embruten, i per tant, va posant dificultats a que ens quedem aquí”.

²⁷ Consulteu la notícia a <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20081111/el-22-amenaza-a-una-fabrica-del-poblenou-en-activo-desde-1924-217894> [consulta: 5/11/2020].

La cooperativa va néixer a Ca l'Illa, complex industrial de propietat privada al 22@ que lloga espais a empreses. Després de set anys allà, els van convidar a marxar, ja que com expliquen, el complex volia adaptar els seus espais per a empreses de més alt valor afegit, disposades a pagar un lloguer més alt.

TMDC: segons ens informa la Taula Eix Pere IV, s'han traslladat a La Verneda perquè no podien assumir el lloguer de l'espai del 22@ que ocupaven.

Fora del sòl 22@, podem exposar altres realitats:

Emelcat, que se situa fora de l'àmbit 22@ malgrat ser la iniciativa analitzada més emmotllada a la definició d'activitats @. Segons declaren, desconeixen els avantatges que suposa per al seu projecte situar-se al 22@, ni quines *sinergies* obtindrien. De fet, han intentat ubicar-se a l'equipament InnoBA, incubadora de projectes d'innovació socioeconòmica al 22@, però no els ha estat possible. Per contra, han usat el Perequartu gràcies a la Taula i actualment lloguen els baixos d'una cooperativa d'habitatge, també gràcies al contacte aportat per la Taula.

Pebre Roig. Des del Supermercat Cooperatiu ens asseguren que el 22@ no és una prioritat per a ubicar-s'hi:

"Buscant locals intentem evitar el 22@. També perquè són zones més despoblades i busquem un local el més cèntric possible per estar més a prop d'on viu la població. A més el 22@ no t'ho posa fàcil a nivell d'usos" (Pebrer Roig).

El 22@ també els suposa un maldecap per la qüestió de les llicències:

- A les parcel·les no transformades no poden fer ús d'un local comercial per a supermercat si no és en un front consolidat, cosa que en redueix les opcions: els locals d'edificis són de petites dimensions i a les naus no es permeten activitats no industrials.
- Les àrees transformades estan dominades per edificis d'oficines, i els baixos d'oficines ni s'adeqüen al format de supermercat ni són assequibles a nivell de preu.

La percepció del 22@: un ens exogen amb preus inaccessibles

En síntesi, identifiquem el preu del lloguer dels locals com la principal problemàtica lligada al 22@. Aquest és un preu que fa que algunes iniciatives del barri, siguin d'ESS o no, no puguin assegurar-hi la seva continuïtat.

També hi ha una visió generalitzada que el 22@ és un projecte que s'oblida del barri (BiciClot, Macus), del qual no s'espera un retorn o externalitat positiva (Emelcat, BiciClot). Anant més enllà, és considerat un element exogen al territori (Taula). Així, la orientació del 22@ al mercat global causa una discordança entre els preus del lloguer i la capacitat econòmica de les iniciatives del barri, com hem vist amb la sortida de Macus de Ca l'Illa.

El futur de l'ESS al Poblenou: valoració del "Transformem el 22@"

Davant d'això, es veu l'Ajuntament com un ens incapacitat de revertir les dinàmiques del capitalisme global. Es té clar que la part oposada és més forta i els seus interessos són contradictoris, de manera que l'únic que l'Ajuntament poc aconseguir són concessions (Macus, Taula). Aquesta és la dinàmica que ha seguit el procés de redacció del MPGM 22@2020, iniciat amb el procés participatiu "Repensem el 22@" (Subapartat 2.2.4). Com valora la Taula, una de les entitats que va representar la part veïnal durant el procés:

"possiblement aconseguirem alguna cosa, més del que hi havia, això segur. Però ni molt menys aconseguirem els objectius (...) [perquè] amb el Transformem el 22@ hi ha molts lobbies, i aquests no afluixen. [Per exemple,] una de les lluites era reduir edificabilitat i en tindrem més. Clar, posen més habitatge però deixen construir més. Ells concedeixen però no deixen de guanyar. Nosaltres sí que estem perdent".

Així la participació es concep com un fet cosmètic (Taula) o publicitari (Macus) per part de l'Ajuntament, en els que concessions modestes són presentades com a actuacions de gran caràcter transformador. Així, davant la pregunta de com valoren la inclusió d'una estratègia de promoció de l'ESS al nou 22@, les iniciatives són escèptiques de que això tingui un impacte real (Pebre Roig, Emelcat, Macus).

Assumides aquestes limitacions, les demandes que recollim van en la línia d'aconseguir certes concessions o atenuacions del 22@: fer més habitatge per a diversificar els usos de la zona, encabir-hi iniciatives d'ESS mitjançant reserves de sòl o assegurar que els llocs de treball que es creïn siguin per a treballadors del barri. En aquesta línia, la Taula proposa fer una nomenclatura 22@Coop, per a destinar un percentatge d'usos a l'ESS, cosa que actualment no té cabuda jurídica en l'ordenament urbanístic.

3.4 Recull de resultats

Un cop desenvolupada la investigació quantitativa i qualitativa, ens resta comparar els resultats obtinguts amb les hipòtesis formulades.

H1. La necessitat de promoure l'ESS al Poblenou

Podem justificar la necessitat d'augmentar i consolidar l'ESS al Poblenou? A partir de la recerca realitzada podem concloure que:

- El cooperativisme és un àmbit residual al Poblenou (especialment en l'àmbit laboral), format majoritàriament per empreses de creació recent, del sector servis i de petita dimensió. Malgrat això, és una realitat creixent i que gaudeix de major pes que la resta de barris de Barcelona, especialment al sector industrial. Segurament, les polítiques de promoció i la tasca de la Taula han ajudat a aquest creixement, però l'àmbit encara té molt potencial per a desenvolupar-se.
- L'ESS al barri és desitjable perquè suposa una resistència a l'acumulació del capital i alhora, una forma de cobrir les necessitats econòmiques i laborals de la població del territori. Com perceben les iniciatives entrevistades, la cooperativa és una eina de transformació social i d'enfortiment de les xarxes comunitàries.
- Un sector cooperatiu fort és una eina indispensable per a consolidar la Xarxa d'ESS al Poblenou, ja que a major intercooperació més resiliència, recursos i capacitat de reproducció tindrà la xarxa. Les ambicions que declara Pebre Roig són el camí per a constituir un veritable *Mercat Social*: anar expandint les esferes d'influència de l'ESS des de la pròpia comunitat. En definitiva, promocionar l'ESS vol dir crear l'*ambient industrial cooperatiu* que la permeti competir en millors condicions amb l'economia capitalista global, mitjançant *economies d'escala*, *economies externes* i dinàmiques de *fertilització creuada*.

H2. L'impacte del 22@ sobre el desenvolupament de l'ESS al Poblenou

Hem pogut constatar que el 22@ suposa un escull a l'ESS per les següents raons:

- L'elevat preu del lloguer és una barrera important per a accedir a les àrees transformades del 22@.
- La normativa d'activitats del 22@ dificulta l'accés d'iniciatives d'ESS al 22@, ja sigui perquè no poden establir-se a les àrees transformades (com és el cas del supermercat) o perquè la ubicació en àrees no transformades es fa en precari.

- La morfologia urbana del 22@ no està pensada per a l'ESS, ja que els baixos dels grans blocs d'oficines no s'adeqüen a l'espai i l'entorn idonis per a aquestes iniciatives. Aquesta és una argumentació que no havíem contemplat a les hipòtesis però que hem vist amb el cas de Pebre Roig.
- Detectem cert desconeixement dels avantatges i recursos que aporta el 22@ a l'activitat de la cooperativa.

També hem comprovat com la terciarització és una realitat al moviment cooperatiu, en consonància amb la resta d'activitats econòmiques del barri. Seguint amb l'argument del *districte industrial*, una diversificació de les activitats de l'ESS és necessària per a la seva consolidació, de manera que cal mantenir i expandir el cooperativisme industrial.

H3. La orientació de les polítiques destinades a promoure l'ESS al Poblenou

Al llarg de la recerca hem comprovat el suport imprescindible que l'administració pública, especialment l'Ajuntament de Barcelona, realitza per a garantir la presència de l'ESS. Alhora, hem destacat el paper de la Taula Eix Pere IV i la seva col·laboració amb l'Ajuntament, establint una veritable aliança *público-comunitària*. El cas de la Taula també ens ha servit per a afirmar:

- La necessitat de l'empoderament de la pròpia comunitat: la promoció de l'ESS ha de ser feta des del territori, si bé l'administració no ha de deixar de donar-hi suport.
- La perspectiva de la promoció s'ha de fer des de la consolidació de les entitats existents i la seva interrelació, i no només des de paràmetres quantitius.

Quant al desenvolupament de polítiques de promoció destaquem:

- El primer pas ha de ser la conscienciació i divulgació dels valors i les iniciatives existents de l'ESS. Destaquem l'encert de les actuacions destinades al contacte i coneixement mutu de les entitats de l'ESS.
- La segona actuació a tenir en compte és el suport directe: recursos, acompanyament, formació i difusió. Hem constatat que l'ESS és un àmbit fràgil i sensible a situacions de dificultat econòmica, com és la crisi de la Covid-19. Això es materialitza en la dificultat d'accés a inversions i espais.
- Constatem que la principal dificultat a la que s'enfronten les cooperatives és l'obtenció d'un espai on ubicar-hi l'activitat, de manera que les polítiques públiques s'han de complementar amb accions de tipus urbanístic.

- Cal fer passes més enllà de la promoció, acompanyament i suport financer: el salt qualitatiu de l'ESS necessita de major intercooperació, de manera que els majors esforços s'han de dirigir en constituir el *Mercat Social*. L'administració ha d'aportar les infraestructures i condicions que permetin desenvolupar les *economies externes* d'aquesta xarxa territorial.
- En definitiva, les administracions públiques han de superar la visió reduccionista i assistencialista de l'ESS, i no s'han de satisfer amb una presència "cosmètica" de l'ESS al territori per legitimar la continuïtat del model de desenvolupament econòmic dirigit a la reproducció del capital. L'estratègia de promoció ha de tenir com a horitzó la capacitat de l'ESS de desafiar les dinàmiques del capitalisme global, esdevenint el *Mercat Social* el paradigma econòmic hegemònic.

Quant a la promoció de l'ESS al Poblenou, assumim que el MPGM 22@2020 no constitueix una eina de promoció de l'ESS al 22@, malgrat doni una cabuda explícita a les activitats @. Així, amb el nou MPGM s'ha perdut l'oportunitat de desplegar eines urbanístiques per a aquesta promoció, deixant que l'ESS hagi de competir en un espai urbà altament inaccessible. Respecte al 22@, concloem:

- L'augment del sòl reservat a habitatge és una política necessària per a assegurar la diversitat d'usos a la zona. Això ha de traduir-se en un entorn més favorable per al desenvolupament de l'ESS.
- Per tal de garantir la diversificació d'usos, també cal incloure l'activitat industrial al 22@, especialment si és des de l'ESS.
- Destinar sòl d'equipaments per a la ubicació d'aquestes activitats, com hem vist amb Can Picó i el Perequartu.
- Explorar la possibilitat de constituir reserves de sòl per a activitats de l'ESS en el procés de transformació de les illes del 22@.

4. Conclusions

A la introducció d'aquesta recerca hem destacat la transcendència del Pla 22@ per la seva complexitat política, rellevància econòmica i impacte urbanístic, i hem exposat la seva plena actualitat, materialitzada en la publicació de la nova MPGM 22@2020. Alhora, hem contextualitzat la recerca en el debat a l'entorn de les estratègies de desenvolupament local, contraposant dos models en disputa: la creació d'un *clúster d'economia del coneixement* orientat a la competitivitat dins el *Mercat Global* versus l'aposta d'un *Mercat Social* que cobreixi les necessitats concretes del barri amb els propis recursos del territori i la seva comunitat.

El primer pas per a la constitució d'aquest *Mercat Social* és la consolidació de l'ESS al territori. En el cas del Poblenou, la promoció d'aquest àmbit econòmic es recull a les conclusions del procés participatiu "Repensem el 22@" i apareix formulada a la MPGM 22@2020. Així ho explica el seu redactat:

"cal analitzar les tendències econòmiques i productives actuals, i entendre els seus requeriments espacials, per tal de donar-les cabuda a l'àmbit 22@, sempre que sigui un benefici per la ciutat i els ciutadans (...): com són l'economia verda i circular i l'economia social i solidària, la indústria 4.0, el moviment maker i les activitats creatives" (Ajuntament de Barcelona, 2020, p. 1.1.37).

Aquest ha estat el punt de partida de la nostra investigació: analitzar les tendències econòmiques i productives actuals i comprendre els seus requeriments espacials, tal i com emplaça el nou MPGM. Així, la nostra finalitat ha estat proposar actuacions polítiques i urbanístiques concretes per a garantir la promoció de l'ESS al Poblenou i contribuir al debat teòric a l'entorn del desenvolupament local.

Amb aquests objectius, ens hem preguntat per l'abast i les limitacions de l'ESS al barri, desenvolupant un estudi quantitatiu per a determinar la presència i evolució de les cooperatives a la zona estudiada, i complementant-lo amb una anàlisi qualitativa d'uns casos considerats significatius.

Els resultats de l'estudi de camp ens han permès respondre de forma afirmativa a les tres línies d'hipòtesi que han vertebrat el treball. Primerament, hem argumentat que la

promoció de l'ESS a l'àmbit metropolità, i en concret al Poblenou, és necessària i desitjable, ja que desenvolupa formes de producció i distribució que prioritzen el benestar de la comunitat a les lògiques d'acumulació capitalista. En segon lloc, hem constatat que el 22@ és un projecte percebut com a exogen, desconegut i inaccessible per a les entitats de l'ESS; així com hem demostrat que el 22@ limita el desplegament de l'ESS al barri degut als preus prohibitius del sòl, certes incompatibilitats amb la normativa i la inadequació de l'entorn urbà que genera. En tercer lloc, hem proposat que les polítiques de promoció de l'ESS al Poblenou prioritzin l'enfortiment de la intercooperació i facilitin l'obtenció d'espais a les iniciatives de l'ESS per a que puguin disputar l'espai a l'entorn del 22@.

Tanmateix, cal assenyalar les limitacions lligades al procés i resultats de la recerca. A nivell general, la conceptualització de l'ESS és controvertida, donada la multiplicitat d'experiències a la que fa referència i a l'escàs desenvolupament teòric al respecte. Amb aquesta recerca volem contribuir a aquesta definició, si bé creiem que cal aprofundir en discussions com és la conceptualització del *Mercat Social*, la relació de l'ESS amb el territori i la seva contribució al desenvolupament local.

A nivell metodològic, reconeixem que els resultats són aproximatius, de manera que és necessari aprofundir en l'objecte d'estudi per a construir un coneixement més sòlid. L'estudi quantitatiu parteix d'una base de dades amb un caràcter explicatiu imperfecte, com hem exposat, i que a nivell conceptual no engloba la totalitat de l'ESS al Poblenou. D'aquesta manera, no hem pogut quantificar l'impacte del 22@ a l'entramat cooperatiu del barri, si bé l'estudi qualitatiu ens ha aportat pistes significatives per a verificar la nostra hipòtesi. Precisament, la mostra de la recerca qualitativa s'ha ajustat als criteris teòricament informats, però la inclusió de més experiències per a cada una de les variables hagués donat més riquesa a l'anàlisi temàtica i més consistència a les conclusions. Alhora, l'anàlisi de les polítiques públiques s'hagués pogut complementar amb l'entrevista als òrgans que en són responsables, com és el Comissionat d'Economia Social i Solidària, Barcelona Activa o la Comissió del 22@ de l'Ajuntament de Barcelona. Amb tot, la recerca aporta elements interessants i eines útils per al desplegament i conceptualització de les polítiques de promoció de l'ESS.

D'aquesta manera, obrim noves línies de treball per a consolidar, complementar i aprofundir els coneixements aportats. Així, cal seguir aportant arguments i base empírica a la discussió del paper de l'ESS al desenvolupament local, afegint línies de comparació amb altres realitats territorials i augmentant l'escala de la investigació a

l'àmbit metropolità. Quant al Poblenou, aquest desenvolupament està condicionat a la presència del 22@, l'impacte i el desenvolupament del qual obre interrogants encara per resoldre. Finalment, és necessari afegir noves variables, com és l'afectació de la crisi provocada per la Covid-19 i l'anticipació de les seves conseqüències al model econòmic urbà, que en el cas del 22@ podria suposar l'obsolescència del model centrat en les oficines. Per tot això, és necessari desenvolupar aquestes línies d'investigacions, les quals es traduiran en una concreció més detallada de les actuacions polítiques i urbanístiques a implementar.

Com a reflexió final, pensem que l'aposta d'introduir l'ESS al 22@ que formula el MPGM 22@2020 significa situar-la a l'ull de l'huracà: pretén desenvolupar l'economia que posa la vida al centre a l'espai on els vents del capital global bufen més fort. D'aquesta manera, la constitució d'un *Mercat Social* al Poblenou suposa un desafiament al model de zonificació flexible del 22@, el qual és exogen a les necessitats del territori. L'*aliança público-comunitària* és clau per a consolidar aquest *Mercat Social*, generant la intercooperació i les *economies externes* necessàries per a diputar l'espai al capital global i recuperar el 22@ per a construir un Poblenou més inclusiu i sostenible.

5. Bibliografia

Referències bibliogràfiques

- Ajuntament de Barcelona. (2000). *Modificació del PGM per a la renovació de les àrees industrials del Poblenou -Districte d'activitats 22 @-. Memòria (text refós)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Ajuntament de Barcelona. (2018a). *Cap a un Poblenou amb un 22 @ més inclusiu i sostenible*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Ajuntament de Barcelona. (2018b). *Informe memòria final del Procés participatiu del districte de Sant Martí "Repensem el 22 @"*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Ajuntament de Barcelona. (2019). *Document de criteris per al desenvolupament d'un Poblenou amb un 22 @ més inclusiu i sostenible*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Ajuntament de Barcelona. (2020). *Modificació puntual del Pla General Metropolità per un 22 @ més inclusiu i sostenible. Document per a l'aprovació inicial*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Alguacil, J., Camacho, J., Hernández, A. (2014). La vulnerabilidad urbana en España. Identificación y evolución de los barrios vulnerables. *Empiria. Revista de Metodología de Ciencias Sociales*, 27, pp. 73-94.
- Assemblea de Joves del Poblenou (AJP). (2011). *Torres més altes han caigut: el model 22 @ al descobert*. Barcelona: Autoeditat.
- Barcelona Activa. (2018). *Treballem per a una economia més propera. Pla de Desenvolupament Econòmic de Sant Martí 2018-2022*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Districte de Sant Martí.
- Becattini, G. (1986). Del 'sector industrial' al 'districte industrial'. Algunes consideracions sobre la unitat de recerca de l'economia industrial. *Revista Econòmica de Catalunya*, 1, pp. 4-11.
- Beck, U. (2000). *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press.
- Blanco, I., Cruz, H., Martínez, R., Parés, M. (2016). El papel de la innovación social frente la crisis. *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, 188, pp. 249-260.
- Blanco, I., León, M. (2017). Social innovation, reciprocity and contentious politics: facing the socio-urban crisis in Ciutat Meridiana, Barcelona. *Urban Studies*, 9(54), pp. 2172-2188.

- Bohigas, O. (1986). *Reconstrucción de Barcelona*. Madrid: MOPU.
- Borja, J., Castells, M., (1997). *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*. Madrid: Taurus.
- Brenner, N. (2000). *New State Spaces. Urban governance and the rescaling of statehood*. New York: Oxford University Press.
- Calle, Á., Casadevente, J. L. (2015). Economías sociales y economías para los Bienes Comunes. *Otra economía*, 9(16), pp. 44-68.
- Camagni, R. (1991). *Innovation Networks, Spatial perspectives*. Londres: GREMI.
- Casellas, A. (2017). Quién es quién en la Barcelona Inteligente: Agentes, Redes y Políticas Urbanas en Desarrollo Económico. En: *Naturaleza, Territorio y Ciudad en un Mundo Global. Actas del XXV Congreso de la Asociación de Geógrafos Españoles*. Madrid: AGE-UAM, pp. 1266-1274.
- Castells, M. (1995). *La ciudad informacional. Tecnologías de la información, estructuración económica y proceso urbano-regional*. Madrid: Alianza Editorial.
- Charnock, G., Ribera-Fumaz, R. (2011). A new space for knowledge and people? Henri Lefebvre, representations of space, and the production of 22@Barcelona. *Environment and Planning. Society and Space*, Volumen 29, pp. 613-632.
- Chaves, R., Via, J., Garcia, J. (2020). *La política pública de fomento de la economía social y solidaria en Barcelona (2016-2019). Documento de Trabajo 2020-5S*. s.l.:United Nations Research Institute for Social Development.
- Cruz, H., Martí-Costa, M. (2010). Conflictos urbanísticos y movilizaciones ciudadanas: reflexiones desde Barcelona. *Finisterra*, XIV(90), pp. 111-132.
- Cruz, H., Martínez, R., Blanco, I. (2017). Crisis, Urban Segregation and Social Innovation in Catalonia. *Partecipazione e Conflitto*, 10(1), pp. 221-245.
- Dalmau, M. (2015). *Un barri fet a cops de cooperació. El cooperativisme obrer al Poblenou*. Barcelona: La Ciutat Invisible.
- Dot, E., Casellas, A., Pallares-Barbera, M. (2012). Gentrificació productiva, desindustrialització i relocalització industrial. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 73, pp. 27-52.
- Dot, E., Pallares-Barbera, M. (2017). La reactivación económica del entorno de Can Batlló (Barcelona) a partir de la Economía Social. En: *Naturaleza, Territorio y Ciudad en un Mundo Global. Actas del XXV Congreso de la Asociación de Geógrafos Españoles*. Madrid: AGE - UAM, pp. 1035-1044.

- Estela, O. (2020). Planificació estratègica urbana y economía fundamental en Barcelona. *Dossieres EsF*, 38, pp. 21-23.
- Fernàndez, A., Miró, I. (2016). *L'Economia Social i Solidària a Barcelona*. Barcelona: La Ciutat Invisible.
- Fernàndez, A., Suriñach, R. (2017). Poder local, economia solidària i enfortiment dels mercats locals. En: *Esmolem les eines. Debats de l'Economia Solidària per a la Transformació Social*. Catalunya: Xarxa d'Economia Solidària, Pol·len Edicions, Tigre de Paper, Icària, pp. 131-162.
- Fitzgerald, C. S. (2012). Not for members only: cooperatives and community development. In: *Planning and community development: case studies*. Madrid: GESPLAN, pp. 93-116.
- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Florida, R. (2004). *Cities and the Creative Class*. Londres: Routledge.
- Foundational Economy Collective (2018). (Re)discovering the foundational. In: *Foundational economy: the infrastructure of everyday life*. Manchester: Manchester University Press, pp. 6-26.
- Hardt, M., Negri, A. (2009). *Commonwealth*. Combridge: Harvard University Press.
- Harvey, D. (1982). *The Limits to Capital*. London: Verso.
- Harvey, D. (1989). From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism. *Geografiska Annaler*, 71 B(1), pp. 3-17.
- Harvey, D. (2013). *Ciudades rebeldes. Del derecho a la ciudad a la revolución urbana*. Madrid: Akal.
- Harvey, D. (2014). *Diecisiete contradicciones y el fin del capitalismo*. Quito: IAEN.
- INNOVA. (2016). *22 @Barcelona: 2000-2015. El districte de la innovació de Barcelona*. Barcelon: Ajuntament de Barcelona.
- International Cooperative Alliance (ICA). (2020). *What is a cooperative?*. [En línea] Recuperat de: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative> [Consulta: 25/09/2020].
- Jones Lang LaSalle (JLL). (2020). *Fundamentals Mercado Oficinas. 2T 2020*, s.l.: s.n.
- Knight, R. V. (1995). Knowledge-based Development: Policy and Planning Implications for Cities. *Urban Studies*, 32(2), pp. 225-260.

- Laval, C., Dardot, P. (2015). *Común. Ensayo sobre la revolución en el siglo XXI*. Barcelona: Gedisa.
- Laville, J. L. (2017). Introducció a la economia solidaria. En: *Esmolem les eines. Debats de l'Economia Solidària per a la Transformació Social*. Catalunya: Xarxa d'Economia Solidària, Pol·len Edicions, Tigre de Paper, Icària, pp. 23-34.
- Lee, N. (2019). Inclusive Growth in cities: a sympathetic critique. *Regional Studies*, 53(3), pp. 424-434.
- Leon, N. (2008). Attract and connect: The 22@ innovation district and the internationalisation of Barcelona business. *Innovation: Management, Policy y Practice*, 10(2-3), pp. 235-246.
- Majee, W., Hoyt, A. (2009). Building community trust through cooperatives: A case study of a worker-owned homecare cooperative. *Journal of Community Practice*, 17, p. 444-463.
- Majee, W., Hoyt, A. (2011). Cooperatives and community development: A perspective on the use of cooperatives in development. *Journal of Community Practice*, 19, pp. 48-61.
- Martí-Costa, M. (2010). *Economia del coneixement i noves polítiques urbanes. Conflictos, participació i aprenentatges en el cas del 22@BCN*. Barcelona: IGOP (UAB).
- Melián, A., Campos, V. (2000). Emprendedurismo y economía social como mecanismos de inserción sociolaboral en tiempos de crisis. *REVESCO. Revista De Estudios Cooperativos*, 100, p. 43-67.
- Miró, I. (2017). Common & Coops. Vers l'autogovern del comú. A: *Esmolem les eines. Debats de l'Economia Solidària per a la Transformació Social*. Catalunya: Xarxa d'Economia Solidària: Pol·len Edicions, Tigre de Paper, Icària, pp. 59-102.
- Mollenkopf, J. H., Castells, M. (1991). *Dual City: Restructuring New York*. New York: Russell Sage Foundation.
- Mur, S., Clusa, J. (2011). Impacte urbanístic i immobiliari del 22@: el futur 'Central Business District' de Barcelona. *Revista Econòmica de Catalunya*, 64, pp. 31-53.
- Ostrom, E. (2008). El gobierno de los bienes comunes desde el punto de vista de la ciudadanía. En: S. Helfrich, ed. *Genes, bytes y emisiones: bienes comunes y ciudadanía*. México: Ediciones Böll, pp. 268-278.
- Pacte Industrial de la Regió Metropolitana de Barcelona. (2001). *La Ciutat Digital*. Barcelona: Beta Editorial.
- Paül, D. (2017). El distrito 22@Barcelona como elemento de relocalización de las empresas de la ciudad. Un análisis de las antiguas y las nuevas ubicaciones de las sedes empresariales. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 74, pp. 185-203.

- Piketty, T. (2013). *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Piore, M. J., Sabel, C. F. (1984). *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*. New York: Basic Books.
- Porter, M. (2000). Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy. *Economic Development Quarterly*, 14(1), pp. 15-34.
- Rando, Ó. (2017). Ecosistemes holístics locals per a l'economia solidària. A: *Esmolem les eines. Debats de l'Economia Solidària per a la Transformació Social*. Catalunya: Xarxa d'Economia Solidària: Pol·len Edicions, Tigre de Paper, Icaria, pp. 103-130.
- Ratner, C. (2009). Cooperativism: A Social, Economic, and Political Alternative to Capitalism. *Capitalism Nature Socialism*, 20(2), pp. 44-73.
- Rodríguez, G. (1996). Aspectos básicos sobre el análisis de los datos cualitativos. En: *Metodología de la investigación cualitativa*. Málaga: Algibe, pp. 197-218.
- Sabin, F. (2015). La economía solidaria, el movimiento cooperativista y los comunes. *Dossieres EsF*, 16.
- Sassen, S. (1991). *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Swyngedouw, E., Moulaert, F., Rodriguez, A. (2004). Neoliberal Urbanization in Europe: Large-scale Urban Development Projects and the New Urban Policy. *Antipode*, 34(3), p. 542–577.
- Tomàs, M. (2016). La evolución de las políticas urbanas y de la organización municipal de Barcelona ante los sucesivos retos del Gobierno local. En: *¿Cómo pueden ser más inteligentes las ciudades?*. Barcelona: UOC, pp. 13-39.
- Trullén, J. (1998). El modelo Barcelona de desarrollo económico-urbanístico: a la búsqueda de flexibilidad territorial. En: *El gobierno local en acción. Promoción, bienestar social y territorio*. Barcelona: Ariel, pp. 133-144.
- Trullén, J. (2000). El projecte Barcelona Ciutat del Coneixement i el 22@Barcelona. *Barcelona Metròpoli Mediterrània. Monogràfic*, Volumen 1, pp. 16-25.
- Trullén, J. (2011). El projecte Barcelona Ciutat del Coneixement i el 22@Barcelona. *Revista econòmica de Catalunya*, 64, pp. 22-30.
- Trullén, J. (2015). Giacomo Becattini and the Marshall's method. *Investigaciones Regionales*, 32, pp. 43-60.
- Trullén, J., Galletto, V. (2018). Inclusive growth from an urban perspective: a challenge for the twenty-first century. *European Planning Studies*, pp. 1-18.

- Trullén, J., Lladós, J., Boix, R. (2002). Economía del conocimiento, ciudad y competitividad. *Investigaciones regionales*, 1, pp. 139-164.
- Tummaru, T., Musterd, S., Van Haam, M. & Marzcinzak, S. (2016). A multifactor approach to understanding socio-economic segregation in European capital cities. In: *Socio-Economic Segregation in European Cities: East Meets West*. s.l.:Routledge, pp. 1-29.
- Verd, J. M., Lozares, C. (2016). La pregunta de investigación y la preparación del estudio. En: *Introducción a la investigación cualitativa. Fases, métodos y técnicas*. Madrid: Síntesis, pp. 83-111.

Recursos web

- Betevé. (2018). *El plenari municipal del novembre, minut a minut*. Recuperat de: <https://beteve.cat/politica/plenari-municipal-novembre-2018/> [consulta: 20/09/2020].
- Claveria, J., Gallés, C., Pérez, H., San José, M. (2018). *Ciutat Nova. Atesans: els master-makers*. Recuperat de: https://ciutatnova.org/wp-content/uploads/2018/07/00_09_Artesans-els-master-makers-WALDES.pdf [consulta: 10/11/2020].
- García-Bragado, R. (2018). *El 22 @ en la picota*. Recuperat de: <https://www.lavanguardia.com/local/barcelona/20181122/453088900298/el-22-en-la-picota.html> [consulta: 20/09/2020].
- Generalitat de Catalunya. (2020). *Registre General de Cooperatives de la Generalitat de Catalunya*. Recuperat de: <https://analisi.transparenciacatalunya.cat/Treball/Registre-General-de-Cooperatives-de-la-Generalitat/euku-fzbx> [consulta: 18/11/2020].
- International Cooperative Alliance (ICA). (2020). *What is a cooperative?*. Recuperat de: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative> [consluta: 25/09/2020].
- Ollés, A. (2008). *El 22 @ amenaza a una fábrica del Poblenou en activo desde 1924*. Recuperat de: <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20081111/el-22-amenaza-a-una-fabrica-del-poblenou-en-activo-desde-1924-217894> [consulta: 5/11/2020].
- Taula Eix Pere IV. *Sugeriments i observacions al document de criteris per la nova normativa del 22 @*. Recuperat de: [a http://eixpereiv.org/2019/10/04/sugeriments-i-observacions-al-document-de-criteris-per-la-nova-normativa-del-22/](http://eixpereiv.org/2019/10/04/sugeriments-i-observacions-al-document-de-criteris-per-la-nova-normativa-del-22/) [consulta: 20/09/2020].
- Taula Eix Pere IV. (2016). *Procés participatiu. Fem enquesta ciutadana: Dignes la teva! Participa!*. Recuperat de: <https://eixpereiv.org/enquesta/> [consulta: 15/11/2020].